

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній рівень – бакалавр

на тему: **«Російсько-іранська взаємодія у рамках ядерної програми
Ірану»**

Виконав:

Студент 4 року навчання

Спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Мартинюк Владислав Сергійович

Керівник

Тараненко Ганна Геннадіївна

кандидат політичних наук, старший викладач

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Іранська ядерна програма.....	10
1. 1. Започаткування Іранської ядерної програми. Перехід від «мирного атому» то ядерної зброї	10
1. 2. Відновлення іранської ядерної програми. Перші спроби Ірану створити ядерну зброю.....	14
1. 3. Ірано-російська взаємодія у рамках ядерної програми Ірану.....	21
Розділ 2. Спроби міжнародної спільноти врегулювати Іранську ядерну програму. Спільний всеосяжний план дій.	28
2. 1. Спроби дипломатичного урегулювання Іранської ядерної програми. Позиція Росії у дипломатичних спробах урегулювання. Санкційний режим проти Ірану.	28
2.2. Спільний всеосяжний план дій.....	33
Розділ 3. Значення війни Росії проти України у контексті розвитку ірано-російських відносин.....	40
3. 1. Переговорний процес щодо повернення США в СВПД після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Перспективи заключення нового договору урегулювання іранської ядерної програми.	40
3. 2. Розвиток ірано-російських відносин на фоні повномасштабного вторгнення Росії в Україну та санкційного тиску на обидві держави. Поглиблення співпраці Росії та Ірану у військово-промисловому та в економічному	45
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
АНОТАЦІЯ.....	65

ВСТУП

Іранська ядерна програма змусила світ проявити серйозне занепокоєння та кинула виклик договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року. Вона була започаткована у 1950-х роках виключно у мирних цілях, але на початку 2000-х років Іран остаточно ухвалив розробку ядерної зброї. Лідери найрозвинутіших держав, з метою дотримання сталого міжнародного порядку та безпеки Близькосхідного регіону, вирішили взяти цей процес під контроль. Після 12 років дипломатичних зусиль та економічних санкцій, у 2015 році між Іраном, Сполученими Штатами Америки, Російською Федерацією, Китайською Народною Республікою, Великою Британією Францією, та Німеччиною було підписано Спільний всеосяжний план дій (СВПД) - політичну угоду, що передбачала доступ та контроль цих країн над Іранською ядерною програмою. У рамках цього договору Росія виконувала роль безпристрасного посередника між Тегераном та країнами Заходу.

Під час каденції Дональда Трампа домовленості з Іраном зазнали серйозної кризи. Сорок п'ятий президент у 2018 році вийшов з договору в односторонньому порядку та наклав руйнівні додаткові санкції на Іран, що викликало негативну реакцію в усіх країн підписантів СВПД. Іран сприйняв такі дії як ворожі, і тому у відповідь в 2019 році заявив про відновлення своєї ядерної програми. Президент Байден зайняв абсолютно протилежну позицію у порівнянні з Трампом. У форматі «5+1» сторони намагалися досягнути нової домовленості, і Росія знову в цьому процесі відіграла ключову роль – безпристрасного посередника. Однак повномасштабне вторгнення Росії в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, та позиція яку зайняв Іран у війні Росії проти України остаточно розвіяло сподівання західних держав на відновлення СВПД. Опинившись під економічним тиском західних держав Росія та Іран поглиблюють співпрацю у військово-промисловому комплексі, зокрема і в ядерній програмі, а також планують змінити встановлену гео економічну реальність . На цьому фоні важливо розуміти

перспективи та виклики, що являє взаємодія Ірану та РФ не тільки для Близького Східного регіону, а й для національної безпеки України.

Мета роботи: встановити як взаємодія у рамках Іранської ядерної програми впливає на економічну та військово-промислову сферу російсько-іранських відносин.

Дослідницькі питання: як взаємодіють Росія та Іран у рамках Іранської ядерної програми?; як пов'язана ця взаємодія з відносинами в економічній сфері та у військово-промисловим напрямку? Якою є роль війни Росії проти України в контексті розвитку ірано-російської взаємодії?

Для досягнення мети сформовані наступні завдання:

- встановити термін Іранська ядерна програма.
- виявити участь Росії у ядерній програмі Ірану .
- обґрунтувати як взаємодія у рамках ядерної програми впливає на економічний та військово промисловий напрямок в ірано-російських відносинах .
- ідентифікувати головні сторони Спільного всеосяжного план дій та з'ясувати їх інтереси (5+1).
- встановити як повномасштабне вторгнення Росії в Україну та санкційний тиск країн Заходу вплинули на зближення Росії та Ірану.

об'єкт: ірано-російська взаємодія

предмет: поглиблення співпраці у рамках ядерної програми, та на тлі збільшення санкційного тиску на обидві країни.

Теоретично-методологічна частина. У цьому дослідженні російсько-іранські відносини розглядаються через призму неореалізму, що описана у двох роботах Кеннета Ніл Волтца – “Theory of International Politics” та “The Emerging Structure of International Politics”. Неореалізм –переосмислена теорія класичного реалізму, що також ґрунтується на концепції національного інтересу, балансу сил та виживання

держави в анархічному середовищі як основних елементів, що зумовлюють активність акторів на міжнародній арені. У цьому контексті ядерна програма Ірану є гарантом безпеки країни. Однак неореалізм розглядає вплив економічних та соціальних факторів на формування політики держави, на відміну від класичного реалізму, у рамках якого вони не відіграють жодного значення. Наприклад скрутне економічне становище російського військово-промислового комплексу після розпаду Радянського Союзу було однією із ключових причин, чому Москва вирішила змінити свою стратегію щодо Ірану після радянсько-іранської кризи у відносинах, що виникла внаслідок інтервенції в Афганістан.

Основним елементом неореалізму є структура, що формується внаслідок розподілу влади між державами. Кеннет Волтц розумів структуру як аналітичну рамку, яка визначає можливість дії для акторів, обмежуючи та впливаючи на їхні можливості та поведінку. Він поділяв структури на два види: структуру "влади" та структуру "анархії". Структура влади відображає розподіл сили та впливу серед акторів у міжнародній системі. Цей тип структури визначає характер відносин між державами і впливає на можливість акторів досягти своїх цілей. За Волтцем, структура влади може бути характеризована як біполярна (два основних суперництва), мультиполярна (багато центрів влади) або уніполярна (одне переважаюче державне утворення). У цьому контексті російсько-іранське зближення після розпаду Радянського Союзу було неминучим, адже ці дві держави окремо були не здатні забезпечити свою безпеку в уніполярному світі.

За Волтцом головною метою діяльності держави на міжнародній арені є безпека та виживання. У контексті відносин Ірану та США, Тегеран, як й інші авторитарні країни, у 2003 році погодився піти на співпрацю з міжнародною спільнотою та призупинити свою ядерну програму після американської операції «Іракська свобода», коли Вашингтон проявив силу на міжнародній арені, що здатна змінити перебіг подій на Близькому Сході. Також структурний розподіл можливостей обмежується (як і

співробітництво між державами) через побоювання відносного успіху, досягнутого іншими державами, і навіть виникнення ймовірності залежати від цих держав (Волтц, 1979). Це припущення пояснює «відкат» у російсько-іранських відносин у 2000-х, коли постала реальна ймовірність оволодіння Іраном ядерною зброєю.

Згідно неореалізму союзи існують допоки вони є вигідними для усіх держав членів, а їх існування створює баланс сил на міжнародній арені. Ця теза пояснює зближення Ірану та Росії на противагу США після повернення путіна в Кремль у 2012 році, а також у 2022 році після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну та санкційного тиску на обидві держави. Також неореалізм визнає суб'єктність недержавних організацій на міжнародній арені, але їх роль обмежена. У цьому контексті діяльність МАГАТЕ в рамках Іранської ядерної програми пояснюється цією тезою. МАГАТЕ виступало інструментом держав, що мають силу та наглядало за тим, щоб Іран не порушував встановлені домовленості. Коли агентство встановило, що Іран займається розробкою ядерною зброєю, воно не прийняло власних дій, тому що не володіє ні силою, ні владою, а сповістило держави Ради Безпеки, які володіють силою та владою, щоб вплинути на дії Ірану.

Актуальність дослідження полягає у важливості розуміння перспектив російсько-іранських відносин, особливо після початку повномасштабного вторгнення. Оволодіння Іраном ядерною зброєю спричинить тектонічні зміни на Близькому Сході, адже у призмі неореалізму сусідні держави будуть намагатися розробити власну ядерну зброю для відновлення балансу сил у регіоні. З іншого боку на фоні війни Росії проти України, Іран почав постачати озброєння Москві, яке вона використовує проти України. У цьому контексті важливо розуміти масштаби та перспективи такої співпраці, щоб оцінити ризики та підготуватися до потенційного розширення ірано-російської співпраці в галузі ВПК.

Методологія дослідження охоплює аналіз наукової літератури, контент аналіз Спільного всеосяжного плану дій та договору про основи взаємовідносин та принципи

співробітництва між Російською Федерацією та Ісламською Республікою Іран, дискурс аналіз заяв вищого політичного керівництва Росії, Ірану, США, Ізраїлю, та Саудівської Аравії, а також розвідувальні матеріали, що стали публічно доступними.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури. Перший, другий та третій розділи роботи містять три, два та два підрозділи відповідно. Загальний обсяг дипломної роботи становить 75 сторінок, з яких обсяг основної частини – 57 сторінок, списку використаних джерел – 12 сторінок. Список використаних джерел 60 позицій.

Для кращого сприйняття роботи нижче наведено **список термінів**, що будуть зустрічатися у тексті:

Іранська ядерна програма – це комплекс системних заходів, впроваджений державою та спрямований на розвиток ядерної енергетики та науково-технічного потенціалу країни.

ТДР (Тегеранський дослідний реактор/ Teheran Research Reactor) – ядерний реактор, поставлений Сполученими Штатами Ірану, в рамках ініціативи «Атом для миру», на якому проводилися ядерні дослідження та збагачення урану.

Збагачення урану – процес, що полягає в розділенні природного урану на два головних ізотопи - уран-238 (U-238) та уран-235 (U-235). Уран-235 є ключовим ізотопом для ядерних реакцій, таких як ядерний реактор або ядерна зброя, оскільки він здатний підтримувати ланцюжкову ядерну реакцію.

Плутоній – метал подвійного призначення, що може бути використаним як і в мирних цілях ядерної програми, так і для створення ядерної зброї.

Плутоній 239 — збагачений метал, необхідний для палива ядерної бомби першого покоління, його основна властивість - підтримувати ланцюгові ядерні реакції, які відбуваються під час ядерного вибуху.

Другий дипломатичний трек - неофіційні канали діалогу та переговорів між окремими особами та групами, які безпосередньо не є частиною уряду.

Центрифуга - пристрій, що використовується для розділення речовин на компоненти за допомогою обертання. В контексті ядерної енергетики центрифуги використовуються для збагачення ядерного палива, зокрема урану.

Теплові мініатюрні нейтрони – нейтрони, що використовуються для розмноження ядерних реакцій у ядерних реакторах.

Полоній-210 (Po-210) - ізоотп, що використовується як ініціатор нейтронів у ядерній зброї.

Дейтерій – ізоотп водню, що використовується разом із тритієм для підвищення потужності ядерних бомб.

ВВЕР (водо-водяний енергетичний реактор) – найпоширеніший тип ядерних реакторів, у якому вода використовується як основний елемент.

С-300 – це комплекс протиповітряної оборони, що може вражати цілі на висоті до 27 кілометрів з відстані до 150 кілометрів.

Тор-М1- система ближнього радіусу протиповітряної оборони, переданий Росією Ірану у період між 2005 та 2007 роками.

Фордо – іранський засекречений завод, що займається збагачуванням урану. Знаходиться біля міста Кум, на глибині 80-90 метрів.

Натанз - місто в Ірані, у провінції Ісфаган, в якому знаходиться комплекс зі збагачення урану.

Арак - місто в Ірані, розташоване в провінції Маркезі, в якому знаходиться Аракський важководний реактор, що використовується з метою виробництва плутонію.

СВПД (Спільний всеосяжний план дій) – політична угода, укладена у форматі «5+1»,

за умовами якої Іран демонтував більшу частину ядерної програми в обмін на зняття країнами заходу економічних санкцій.

Формат «5+1» - переговорний формат у рамках СВПД, до складу якого входили Росія, Іран, Великобританія, Китай, США та Німеччина.

КВІР (Корпус вартових Ісламської революції) – військово релігійна організація, призначена для захисту ісламської революції Ірану та її завоювань.

Shahed-136 - безпілотник-смертник, який Іран передав Росії, і який остання активно використовує у війні проти України.

Mohajer-6 - розвідувально-ударний безпілотник. Іран передає цей прототип в менших партіях, використовується рідко і здебільшого на лінії фронту.

Шахаб-3 – іранська балістична ракета середнього радіусу із дальністю ураження 1300 до 2000 км

Су-35 – російський винищувач 4++ покоління.

Персидський коридор – логістичній маршрут, що з'єднував Іран з Радянським Союзом у період Другої світової війни

Розділ 1. Іранська ядерна програма

1.1. Започаткування Іранської ядерної програми. Перехід від «мирного атому» до ядерної зброї.

Іранська ядерна програма – це комплекс системних заходів, впроваджений державою та спрямований на розвиток ядерної енергетики та науково-технічного потенціалу країни. Нуклеаризація Ірану бере свій початок у 50-х роках ХХ століття, коли Сполучені Штати, у контексті глобального тренду, допомогли шаху Мохаммеду Реза Пахлаві створити свою ядерну програму в рамках американської програми «Атом для миру». Президент Ейзенхауер, припускав, що така політика допоможе країнам, що розвиваються, спрямувати ядерну енергію у розвиток енергетичного сектору, виключно у мирних цілях (Малус, 2018). Свою позицію він озвучив 8 грудня 1953 року у промові до Генеральної Асамблеї ООН, що просувала революційну політику універсалізації ядерної енергії та використання її для подальшого міжнародного співробітництва в галузі торгівлі та безпеки (Ейзенгауер, 1953):

« Я був би готовий представити Конгресу Сполучених Штатів, і з надією на схвалення, будь-який такий план, що, по-перше, захощував би всесвітні дослідження найбільш ефективних способів використання матеріалів, що розщеплюються в мирний час, і з впевненістю, що у дослідників був весь матеріал, необхідний для проведення всіх відповідних дослідів; по-друге, почати зменшувати потенційну руйнівну силу світових ядерних арсеналів; по-третє, дозволити всім народам усіх націй побачити, що у цей освічений вік великі держави землі, як Сходу, і Заходу, зацікавлені насамперед у людських прагненнях, а не у створенні озброєння війни» (пер.укр.)

У рамках програми «Атом для миру» Сполучені Штати передали Ірану ядерні технології, ядерне паливо, забезпечили навчання, лабораторне обладнання та побудову електростанцій, що мали використовуватися для виробництва електроенергії та

досліджень. У 1967 році на територію держави був доставлений перший дослідний реактор потужністю 5 МВт (мегават), відомий як Тегеранський дослідний реактор (ТДР), що працював на високозбагаченому урані (Малус, 2018). Він виробляв до 600 г плутонію на рік і став відправною точкою для майбутніх багатомільярдних контрактів з іншими країнами, включаючи Францію, Німеччину, Намібію та Південну Африку. Наприклад німецька компанія «Kraftwerk» займалася будівництвом, на узбережжі Перської затоки, Бушерської АЕС, що за задумом передбачала спорудження двох ядерних реакторів. У 1979 році, через події Ісламської революції, контракт був призупинений на стадії введення в експлуатацію першого реактору. У 1990-х роках цей проект доручать закінчити Російській Федерації, що посилить її вплив у Ірані. Представники шаха також вели переговори з французькою компанією Framatome, щодо будівництва двох додаткових реакторів потужністю 900 МВт («Історія ядерної програми Ірану », 2016). Також відомо, що в 1974 році Іран інвестував 1 мільярд доларів у французький завод зі збагачення урану, що належить європейському консорціуму Eurodif.(«Виступ заступника...», 2003).

Окрім отриманої міжнародної допомоги, шах Мохаммед Реза Пахлаві вирішив застрахувати нові ядерні розробки. У 1974 році він заснував Організацію з атомної енергії Ірану (ОАЕІ), встановивши ціль збудувати 20 ядерних енергетичних реакторів, завод зі збагачення урану, завод з переробки відпрацьованого палива і виробити 23 000 МВт атомної енергії до кінця 20 століття (Малус, 2018). За словами Акбара Етемада, президента ОАЕІ, з 1974 по 1978 рік на території держави вже проводилися ядерні дослідження та навчання в Тегеранському університеті (Вентер, 2005). Робота була зосереджена на ТДР потужністю п'ять мегават, поставленому Сполученими Штатами та введеному в експлуатацію в 1967 році («Історія ядерної програми Ірану », 2016). Також зі слів Етемада відомо про місцеві роботи Ірану з ядерного паливного циклу в 1970-х роках, що включали плани щодо створення нового центру ядерних досліджень в місті Ісфахан та розвідки родовищ урану та переробки руди. Кінцевою метою

іранської програми був повний перехід країни на ядерну енергію, та спрямування нафти та газу на експорт, щоб дозволило державі отримати значний прибуток. Для прикладу: в 1971 році Іран виробив 4 183 930 барелів або 1 757 25060 галонів нафти, що становило майже 10% від загального обсягу видобутку нафти у світі (Кері, 1974). Цей план мав шанс на успіх, адже внаслідок введення арабськими країнами ембарго у 1974 році, до якого Іран не долучився, ціна на нафту виросла з трьох доларів за барель до дванадцяти. Але через 5 років відбудеться подія, що повністю змінить ситуацію, не тільки в країні, а й на всьому Близькому Сході.

Внаслідок Ісламської революції 1979 року іранська ядерна програма була призупинена. Одним із факторів стало те, що новий лідер аятола Хомейні до 1984 року взагалі вважав її такою, що суперечить мусульманським принципам, а також, що вона відвертає увагу від найважливіших соціально-економічних проблем у країні (“Іран”, 2022). Але більш важливим чинником стало, те що Сполучені Штати зупинили взаємодію у рамках ядерної програми та заборонили своїм союзникам співпрацювати з Іраном. Лише за часів президентства Акбара Хашемі Рафсанджані, починаючи з кінця 1980-х років, політичне керівництво знову почало проявляти інтерес до скасованого проєкту (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Іран намагався відновити програму уклавши угоди з Пакистаном та Китаєм, але Сполучені Штати заблокували деякі частини китайської угоди, що передбачали побудову додаткових реакторів. Американці також успішно заблокували багато інших ядерних контрактів, змусивши Іран шукати допомоги у країн та суб’єктів, яких американці не могли контролювати.

Перехід від програми «мирного атому» до можливості створення ядерної зброї відбувся у другій половині 1980-х років, під час довготривалої ірано-іракської війни. Політичне керівництво вважало, що такий засіб може бути корисним для забезпечення національної безпеки країни. У зв’язку з цим у 1987 році було створено Науково-дослідний інститут ім. Аміна аль-Хакіма, який займався розробкою ядерної зброї (Вентер, 2005). З часом Іран стикався з новими викликами, що підсилювали

переконання щодо необхідності додати зброю масового ураження в свою військову доктрину. Існує кілька думок і теорій щодо цього, але основні причини, через які Іран вирішив розробляти ядерну зброю є наступними (Гантер, n.d.):

- Сполучені Штати, протягом багатьох років не тільки практикували політику стримування проти Ірану, але й підтримували групи експатріантів, які прагнули повалити режим у Тегерані, в тому числі за допомогою насильницьких засобів. Наприклад Джордж Буш, у посланні про стан Союзу 29 січня 2002 року, назвав політичне керівництво Ірану терористами, що утримують в заручниках іранський народ, а державу зачислив у список «осі зла» (Президент виголошує звернення про стан країни, 2002) :

«Іран агресивно переслідує цю (масового знищення) зброю та експортує терор, тоді як кілька необраних придушують надію іранського народу на свободу... Такі держави та їхні терористичні союзники утворюють вісь зла, озброюючись, щоб загрожувати миру в світі. Розробляючи зброю масового знищення, ці режими становлять серйозну та зростаючу небезпеку... Ми будемо тісно співпрацювати з нашою коаліцією, щоб позбавити терористів та їхніх державних спонсорів матеріалів, технологій та досвіду для виготовлення та доставки зброї масового знищення.» (пер.укр.)

- Протистояння Ізраїлю: Іран та Ізраїль перебувають у стані перманентного конфлікту. Хоча офіційно сторони не декларують своєю метою знищення держави, але у різні роки протистояння між країнами набувало шалених обертів. Наприклад у 2005 році президент Ірану Махмуд Ахмадінежад заявив, що Ізраїль «потрібно стерти з лиця Землі» (Макаскілл & МакГріл, 2005). З іншої сторони відомо, як мінімум про три випадки, коли по об'єктам на території Ірану були нанесені авіаційні удари. Офіційно Ізраїль не взяв на себе відповідальність за ці інциденти, однак аналітики переконані, що за цими діями стоїть Ізраїль (Ібрагімов, 2023). Більше того, за неофіційними даними Ізраїль сам володіє ядерним арсеналом, а його військова доктрина передбачає

можливість нанесення превентивних ударів по об'єктах, які Ізраїль вважає загрозою своїй безпеці. В умовах екзистенціальної загрози розробка ядерної зброї утворила би паритет між країнами, могла б служити засобом протистояння Ізраїлю та зміцнення позицій Ірану в регіоні.

- Політичний престиж та енергетичні потреби: володіння ядерною зброєю може посилити політичний престиж Ірану та підвищити його вплив у регіоні та на міжнародній арені. Також Іран, як багато інших країн, зіткнувся з дефіцитом енергії, і ядерна енергетика була б для нього одним із найефективніших способів забезпечити себе електроенергією.

Отже, Іранська ядерна програма – це комплекс системних заходів, впроваджений державою та спрямований на розвиток ядерної енергетики та науково-технічного потенціалу країни. Вона була започаткована у 50-х роках ХХ століття, за допомогою Сполучених Штатів Америки, виключно у мирних цілях та з кінцевою метою повного переходу Ірану на ядерну енергію, що дозволило б спрямувати нафтові та газові ресурси на експорт заради отримання значних прибутків. Після Ісламської революції 1979 року Іранська ядерна програма була призупинена через ідеологічні розбіжності, але вже у другій половині 1980-х років політичне керівництво змінило підхід, і почало проявляти інтерес до скасованого проєкту. Паралельно відбулося і переосмислення головної мети Іранської ядерної програми. Перехід від концепту «мирного атому» до можливості створення ядерної зброї відбувся через наступні причини: геополітичне протистояння з США, екзистенціальні протистояння з Ізраїлем (ядерною країною), політичний престиж та енергетичні потреби.

1. 2. Відновлення іранської ядерної програми. Перші спроби Ірану створити ядерну зброю

Зіткнувшись з тим фактом, що США, через події Ісламської революції, змінили статус партнера та гаранта ядерної програми на головного протидіючого їй актора,

Ірану довелося шукати альтернативні канали розвитку проекту. Здавалося, що в умовах Холодної війни, Радянський Союз міг замінити американців, але в кінці 1979 року Леонід Брежнев ухвалив рішення про військове вторгнення в Афганістан. Хоча Іран офіційно не брав участі у війні, але окремі добровольці та елементи державної влади надавали допомогу афганським моджахедам, що складалася з грошових коштів, зброї та навіть тренувальних таборів (Рубін & Батмангліч, 2008). Сам Хомейні заперечував звинувачення у підтримці, але відкрито висловлював підтримку "ісламського народу Афганістану" у його боротьбі проти радянської окупації. Ці факти унеможливлювали зближення двох країн, навіть на антиамериканській риторичі, тому діапазон альтернативних джерел ще більше звужився.

Не знайшовши підтримки на «полюсах сили» Холодної війни, Іран вирішив звернутися до сусіднього Пакистану, в якому в 1970-х роках було створено власну ядерну програму. Але у період Радянського вторгнення до Афганістану (1979-1989), між Ісламабадом та Вашингтоном були встановлені союзницькі відносини. США надавали значну допомогу Пакистану, який став їх головним союзником у регіоні, у рамках підтримки моджахедів. Адміністрація Рейгана схвалила поставки озброєнь, навчання і постачання афганців. Пакистан же надавав бази для американських операцій в Афганістані та забезпечував логістичну підтримку для руху вантажів та озброєнь із США до Афганістану (Фукуяма, 1982). Враховуючи ці обставини, Іран відмовився від відкритої комунікації на державному рівні, а співпраця між Тегераном та Ісламабадом, яку останній категорично заперечує, відбувалася через другий трек дипломатії. Починаючи з 1987 року, Іран отримував ядерні плани та імпорتنі товари, такі як центрифуги, від невідомих іноземних компаній (Малус, 2018). Згідно з сумісним розслідуванням спецслужб США (ЦРУ) та Великої Британії (MI-6), ці поставки здійснювалися у рамках мережі Хана ("Абдул Кадир Хан ...", 2021). Абдул Кадир Хан - засновник і керівник пакистанської ядерної програми, який таємно займався розповсюдженням знань та технологій з метою ліквідації ядерної монополії

західних країн. За 20 років своєї діяльності він допоміг не тільки Ірану, а й Лівії та Північній Кореї (Лауфер, 2005). Країни, залучені до мережі Хана, своєю чергою, обмінювалися один з одним ядерними технологіями, та знаннями. Наприклад, починаючи з 1992 року, Іран укладав угоди з Північною Кореєю, в основному щодо ракетного напрямку. Північна Корея надала Ірану ракети в обмін на додаткові гроші для його розвитку ракетної програми (Малус, 2018). Більше того, якби Іран отримав від мережі Хана той самий пакет ядерних товарів, що й Лівія, — ймовірність, про яку багато хто підозрює, — він міг би отримати бомбу тієї ж конструкції китайського виробництва. Вважається, що Китай поставив Пакистану випробувану конструкцію ядерної бомби на початку 1980-х (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Також відомо, що саме цю конструкцію мережа Хана перепродала Лівії разом із документами китайською мовою, що містять докладні інструкції з виготовлення деталей та складання пристрою імпульсивного типу (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Але через антагоністичні відносини, які більша частина західного світу має з Іраном та Пакистаном, інформація про деталі їх співпраці значною мірою залишається невідомою.

Наприкінці 1980-х та на початку 1990-х років розвиток Іранської ядерної програми перейшов на наступний етап. Йому передували нові геополітичні реалії, як і на світовому, так і на регіональному рівнях. По-перше, Іран у 1988 році вийшов з виснажливої ірано-іракської війни, що дозволило визволити значну частину ресурсів та спрямувати їх у розвиток ядерної енергетики. По-друге, замість розваленого Радянського Союзу, на карті світу з’явилася Російська Федерація, чия політика щодо Ірану, у силу власних інтересів, значно відрізнялася від попередника. Також у цей період Іран змінив підхід у комунікації, і вийшов з другого дипломатичного треку на перший. Було укладено офіційні договори з Росією, Китаєм та Пакистаном (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). У 1990 році Китай підписав угоду з Іраном, що ознаменувало початок дванадцятирічного ядерного співробітництва. Незважаючи на

те, що укладений договір тримався в таємниці, китайське інформаційне агентство «Сінхуа» описало його як програму отримання економічної вигоди від експорту ядерного палива та паливних технологій (Девіс та ін., 2013). Проте Пекін надав небагато деталей щодо своєї ядерної допомоги Тегерану до листопада 1991 року. Відповідаючи на серію запитів перед пресою, яка звинувачувала Китай у допомозі програмі створення зброї в Ірані, у Пекіні визнали, що виключно у невійськових цілях, передали 27 кіловат(кВт) теплових мініатюрних нейтронів та реактор-джерело (Девіс та ін., 2013). Однак, як показали подальші події, розворот Китаю після Мао на зосередження уваги розвитку капіталізму та економічного прогресу вимагав певної згоди з Вашингтоном. Відповідно до аналізу Джона Гарвера (Девіс та ін., 2013), Китай зрештою вирішив припинити на певний період ядерну допомогу Ірану переважно для того, щоб захистити свої відносини з Вашингтоном і уникнути міжнародної ізоляції, що могла поставити під загрозу його економічний розвиток. У 1990-х роках Іран уклав низку договорів із Російською Федерацією, що передбачали будівництво інфраструктурних проектів та поставки ядерного палива.

Кінець 1990-х та початок 2000-х стали періодом, коли Іран перейшов від програми мирного атому до розробки зброї масового знищення. Цей процес розпочався з запуску проекту «Амад», що передбачав придбання та виробництво ядерних матеріалів збройової якості, випробування компонентів та планування створення унікальної ядерної бомби. У квітні 2018 року прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньяху заявив, що ізраїльські шпигуни здійснили наліт на сховище ядерної інформації в Ірані (Воррік, 2018). Згідно з його заявою, Моссад знайшли документи, що підтверджують існування проекту «Амад», як передбачала МАГАТЕ та більша частина західного світу, незважаючи на те, що Іран наполягав на тому, що його ядерна програма завжди була мирною (Воррік, 2018). Але, шпигуни під час ізраїльського рейду зібрали документи 15-річної давності, тому їхня інформація лише надала історичний контекст для масштабів проекту, а не розкривала поточний статус

програми створення ядерної зброї. Згідно з висновками Ізраїлю, Іран планував створити п'ять ядерних боєголовок і випробувати їх на різних об'єктах, що говорить про те, що Іран був ближчим до програми створення ядерної зброї, ніж вважалося раніше (Малус, 2018). Однак проблема з цією нещодавно розкритою інформацією полягає в тому, що її нелегко перевірити. В Ізраїлю та Ірану своя складна історія, та Ізраїль використав свої висновки, щоб спробувати переконати країни відмовитися від Спільного всеосяжного плану дій (Малус, 2018).

Офіційно підтвердження існування проекту «Amad» було отримано у 2018, але й існували інші показники, що вказували на можливість та спрямованість Ірану розробити ядерну зброю. Наприклад, щоб перейти до етапу створення ядерної бомби потрібно створити інфраструктуру. По-перше, перед тим як уран можна буде переробити для палива реактора чи бомби, його треба видобути. Це перший крок у так званій початковій частині ядерного паливного циклу. 9 лютого 2003 р. президент Ірану Мохаммад Хатамі заявив, що його уряд має намір видобувати уран із копальні в Саганді, провінція Йезд (IRNA, 2003). Шахта є ключовою частиною плану Ірану щодо виробництва ядерного палива власними силами. Потім, необхідно переробити уранову руду на концентрат, так званий жовтий кек (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). У лютому 2003 року іранська влада визнала виробництво жовтого кеку на борошномельному заводі в Ардакані, провінція Йезд. (“Виступ заступника...”, 2003). ОАЕІ (Організація з атомної енергії Ірану) схвалила будівництво заводу з виробництва жовтого кеку 1994 року (“Мовлення Мохаммеда....”, 2003). Проектна потужність Ардаканського заводу з виробництва відповідає потужності пов'язаного з ним рудника у Саганді і становить 50 тонн урану в рік (“Виконання Угоди ...” 2004), Вважається, що Китай був джерелом технології видобутку Саганди. Іран визнав, що китайські фахівці брали участь у детальних розвідувальних роботах на руднику (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Експерти Китайського Пекінського науково-дослідного

інституту геології урану провели науковий обмін з іранськими вченими-ядерниками та надали їм знання обслуговування необхідної інфраструктури.

Маючи інфраструктуру, навіть якщо вона функціонує для подвійного призначення, необхідно провести комплекс складних заходів – не типових для мирної ядерної енергетики. Кожна країна, яка намагається розробити ядерну зброю, стикається з двома проблемами. Спочатку виникла необхідність виробити критичну масу розщеплюваного урану-235 або плутонію 239 — металів, необхідних для палива бомби першого покоління (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Другий виклик полягав у створенні пристрою, який міг би викликати вибух урану або плутонію в результаті ланцюгової ядерної реакції. Офіційні дані, що перебувають у відкритому доступі, щодо схожих спроб Ірану відсутні, але низка заходів та експериментів, здійснених Іраном, у поєднанні з його зусиллями з приховування та його твердим зобов’язанням опанувати виробництво розщеплюваного матеріалу, свідчить про те, що Іран міг намагатися створити ядерний пристрій (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Наприклад, у вересні 2003 року МАГАТЕ виявило, що Іран виробляв полоній-210 (Po-210) - радіоізотоп з періодом напіврозпаду 138 днів, що використовується як ініціатор нейтронів у ядерній зброї (“Виконання Угоди ...” 2004). Іран проводив експерименти з виробництва Po-210 в Тегеранському дослідницькому реакторі між 1989 і 1993 роками шляхом опромінення металевого вісмуту. Він також має цивільне застосування, наприклад, в ядерних батареях. Однак застосування Po-210 в таких цілях є вкрай обмеженим та не раціональним (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Іран заявив, що експерименти були частиною дослідження джерел нейтронів, але не зміг надати документацію, що підтверджує цей передбачуваний намір (“Виконання Угоди ...” 2004). МАГАТЕ також володіло свідченнями, що Іран намагався організувати поставки дейтерію з Росії після того як не змогли виробити його всередині країни (“Розвідувальний звіт...”, 2004).

Ці свідчення не могли бути ігнорованими іншими країнами, і кинули виклик міжнародному порядку, зокрема Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не могло залишатись ігнорованим світовою спільнотою. Низка заходів та експериментів, здійснених Іраном, упродовж 1990-х та 2000-х, у поєднанні з його зусиллями з приховування та його твердим зобов'язанням опанувати виробництво розщеплюваного матеріалу, свідчить про те, що Іран намагався створити ядерний пристрій.

Отже, прийнявши рішення відновити ядерну програму у другій половині 1980-х років, Іран потребував зовнішньої допомоги. Не знайшовши підтримки на «полюсах сили» Холодної війни, Тегеран активізувався через на другому треку дипломатії. Іран отримував ядерні технології та знаннями через мережу Хана, до якої були залучені також Лівія, Північна Корея, Пакистан та Китай. Наприкінці 1980-х та на початку 1990-х років Тегеран перейшов на перший трек дипломатії та заключив низку договорів із Китаєм та Російською Федерацією, що передбачали будівництво інфраструктурних проєктів та поставки ядерного палива. Кінець 1990-х та початок 2000-х стали періодом, коли Іран перейшов від програми мирного атому до розробки зброї масового знищення. Одним із доказів цієї тези є оприлюднення у 2018 році інформації діяльності Моссад, яка викрила існування іранського проєкту «Amad», що передбачав придбання та виробництво ядерних матеріалів збройової якості, випробування компонентів та планування створення унікальної ядерної бомби. Серед інших доказів, що вказують на спрямованість Ірану створити ядерну боєголовку є побудова інфраструктури, що не притаманна для функціонування мирної ядерної програми, а також згідно звітам МАГАТЕ виробництво радіоізотопів. Теоретично вони можуть використовуватися для мирних цілей, однак їх застосування у цьому напрямі не є раціональним. Зазвичай, вони задіяні у процесі розробки ядерної зброї.

1. 3. Ірано-російська взаємодія у рамках ядерної програми Ірану

8 грудня 1991 року СРСР був юридично ліквідований, а з допомогою країн Заходу уся ядерна спадщина була або утилізована, або передана правонаступнику Радянського Союзу – Російській Федерації. Враховуючи цей факт активність Тегерану була спрямована на покращення відносин з Москвою, а не з іншими пострадянськими країнами. Іран об'єднався з Росією, щоб довести громадянську війну в Таджикистані до дипломатичного рішення (1997) і лобіював допуск Росії на Конференцію Ісламської організації як спостерігача (2005), незважаючи на війну в Чечні. Тегеран мав вагомі причини для зміни своєї позиції щодо Москви. Ізольований від західних технологій та імпорту зброї, він потребував альтернативного джерела в іншому місці. Відхід радянських військ з Афганістану та кінець комуністичного правління в Росії надали таку можливість.

У 1990-х роках на зовнішню політику Російської Федерації впливав американський фактор, адже США допомагали Росії залишитись лідером на теренах розваленого Радянського Союзу, та заохочували її до ліберального переорієнтування. Тому Москва змінила свій підхід до Тегерану, але постійно потребувала враховувати позицію Вашингтону. Серед основних причин, що вплинули на зміну стратегії щодо ядерної програми Ірану експерти називають наступні (Паркер, 2012):

- по-перше, після розпаду Радянського Союзу Росія зіткнулася з новими викликами та проблемами, які не були властиві СРСР, і ядерна проблематика в Ірані була одним із них. Росія мала знайти свій шлях у нових геополітичних реаліях і враховувати свої економічні та політичні інтереси. Москва також не було зацікавлена у посиленні потенційного суперника, особливо у період своєї безпрецедентної слабкості (Тренін & Малашенко, 2010).

- По-друге, розбудова галузі ядерної енергетики стимулювали надходження мільярдів доларів у державний бюджет, що було надзвичайно вигідним у період перших пострадянських реформ. Російські компанії займалися будівництвом ядерних реакторів в Ірані та постачанням ядерного палива. Це створило економічні інтереси для Росії та вплинуло на її політику щодо ядерної програми Ірану. Ба більше, Росія відчайдушно потребувала грошей для порятунку своєї оборонної промисловості, що розвалювалась (Тренін & Малашенко, 2010). А розвиток іранської ядерної програми напряму залежить від військово-промислового комплексу, адже в близько-східних геополітичних реаліях нуклеаризація Ірану становить пряму загрозу ряду сусідніх держав, деякі з яких (Ізраїль) відкрито декларують ядерні об'єкти легітимними цілями для ураження.

- По-третє, новий ліберальний уряд прагнув зберегти діалог з Іраном та взаємодіяти з ним на міжнародній арені, у тому числі в рамках переговорів щодо ядерної програми. Вони вважали, що діалог і співробітництво можуть бути ефективнішими, ніж санкції та ізоляція.

У 1995 році був укладений протокол співробітництва, щоб завершити будівництво реактора у Бушері, котрим до Ісламської революції займалася німецька компанія «Kraftwerk». Цей договір ознаменував початок довготривалої взаємодії Росії та Ірану у рамках ядерної програми, дозволив поповнити російський бюджет, а також створив базову платформу для підписання інших договорів – на його основі велися перемовини про можливість збудувати завод збагачення урану (“АЕС Бушер...”, 2021). Цей пункт спочатку був передбаченим в угоді, але не був реалізований через тиск з боку Сполучених Штатів. На той час Бушерська АЕС була унікальним проектом, оскільки Росія погодилася включити свою технологію ВВЕР(водо-водяний енергетичний реактор) в оригінальну інфраструктуру, побудовану Німеччиною. Після кількох років затримки реактор вартістю мільярд доларів було завершено. Попередні випробування розпочалися наприкінці лютого 2009 року, а постачання палива

реактора, необхідного для пуску було завершено у січні 2008 року (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Реактор був підключений до національної мережі Ірану 12 вересня 2011 р., а його введення в експлуатацію розпочалось у січні 2012 р. Остаточо Іран перейняв контроль над реактором у Бушері від Росії у вересні 2013 року (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016).

Станція здатна постачати близько чотирьох відсотків загального обсягу електроенергії, виробленої Іраном, до національної енергосистеми, а також здатна забезпечити державу збройовим плутонієм у кількості, достатній для створення приблизно 35 одиниць ядерної зброї на рік (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Ця оцінка полягає в оцінці виходу плутонію з типового легко водного енергетичного реактора потужністю 1000 мегават. Однак використання плутонію з Бушера в військових цілях потребує побудувати спеціальний завод із вилучення плутонію з відпрацьованого реакторного палива. Хоча домовленості щодо його реалізації була розірвана через тиск США, Бушерський контракт служив ширмою, за якою Іран отримував секретне обладнання, яке не могло бути офіційно продано через його потенціал у галузі виробництва бомб (“АЕС Бушер...”, 2021). Протягом 1990-х років компанії в Росії та Китаї продовжували допомагати Ірану, незважаючи на періодичні обіцянки їхніх урядів скоротити ядерну допомогу. Щоб використати реактор в Бушері для військових цілей Ірану також доведеться зберігати відпрацьоване паливо, що прямо забороняється умовами Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Росія має угоду з Іраном про постачання низько збагаченого уранового палива протягом першого десятиліття експлуатації АЕС у Бушері, але за його умовами відпрацьоване паливо повертається до Росії відповідно до протоколу, підписаного в лютому 2005 року (“Історія ядерної програми Ірану”, 2016). Незважаючи на обіцянки дотримуватися цього договору, були зафіксовані спроби купівлі, що вказують на те, що Іран шукає можливості для переробки та поводження з відпрацьованим паливом. Згідно з французьким документом, представленим у травні 2003 року до Групи

ядерних постачальників, Іран намагався придбати у французькій ядерній промисловості вікна з радіаційним захистом високої щільності для гарячих камер та 28 віддалених маніпуляторів (“Французька презентація...”, 2003). Таке обладнання спеціально призначене для вилучення плутонію з реакторного палива, що відпрацювало.

Ірано-російські відносини не можна однозначно охарактеризувати як протагоністичні чи антагоністичні. Свідчення про те, що Іран таємно намагається створити ядерну зброю, використовуючи паливо з Бушерського контракту викликали серйозне занепокоєння у Москві. Російська стратегія полягала в тому, щоб отримати максимальну вигоду для себе, при цьому вкоротити бажання Тегерану розробити зброю масового знищення. Наприклад у 2007 році путін, під час зустрічі з єврейським лідерами на Європейському єврейському конгресі, озвучив позицію, що іранська ядерна зброя буде стратегічною загрозою для Росії, і що Росія та Ізраїль є партнерами в цьому питанні (Сміт, 2007). З іншого боку якийсь час Москва прагнула зіграти роль посередника у тому, щоб привести Іран та міжнародне співтовариство до врегулювання на основі переговорів під егідою Міжнародного агентства з атомної енергії. У лютому 2005 року між Іраном, Росією та МАГАТЕ було укладено додатковий протокол до Бушерського контракту, що передбачав повернення ядерного палива на територію РФ (Тренін & Малашенко, 2010). За його умовами МАГАТЕ зобов’язується організувати перевірки та опломбування поставок свіжого пального, а всі імпортовані з Росії матеріали для використання на заводі в Бушері, залишаються під печатками Агентства перед завантаженням у реактор. В свою чергу, від Ірану вимагається повернути відпрацьовані паливні стрижні з Бушеру до Росії, як тільки вони стануть безпечними для транспортування (“АЕС Бушер...”, 2021). У 2007 році президент путін відправився в Тегеран, намагаючись переконати Ахмадінежада ухвалити угоду з міжнародною спільнотою щодо іранської ядерної програми, але безрезультатно. У відповідь на небажання Ірану до міжнародної кооперації, Москва

публічно висловила стурбованість із приводу іранських ракетних випробувань і віддала під суд іранського ядерного шпигуна (Тренін & Малащенко, 2010).

У геополітичних умовах Близького Сходу, ефективність та функціонування ядерної програми Ірану прямо залежить від спроможності ВПК забезпечити захист її інфраструктури. У цьому контексті Російська Федерація відіграє провідну роль. Як ми вже зазначили вище, скрутне економічне становище російської оборонної промисловості, після розпаду Радянського Союзу, стало однією з ключових передумов для зміни стратегії Москви у відношенні до Тегерану. Росія та Іран мають тривалу історію співробітництва у різних галузях, включаючи ВПК, а їх відносини можна охарактеризувати як партнерство. Цей принцип юридично закріплений у Статті 6 Договору про основи взаємовідносин та принципи співробітництва між Російською Федерацією та Ісламською Республікою Іран (“Договір про ...”, 2001):

«Сторони сприятимуть розвитку довгострокових та взаємовигідних зв'язків з метою реалізації спільних проектів у галузі транспорту, енергетики, включаючи мирне використання атомної енергії та будівництво атомних електростанцій, промисловості, науки та техніки, сільського господарства та охорони здоров'я»(пер.укр).

Однією з головних цілей співпраці Ірану та Росії у сфері оборони є підвищення власної безпеки. Москва погодилася поставляти продукти радянського ВПК у обмін на невтручання Тегерану у пострадянські країни. У такий спосіб у період з 2005-2007 роки, РФ поставила Ірану зенітно-ракетні комплекси ближнього радіусу «Тор-М1», чим були явно не задоволені Ізраїль та Сполучені Штати (Тренін & Малащенко, 2010). Це рішення було також зумовлено посередницькою діяльністю Москви знайти мирне вирішення питання ядерної програми Ірану, а також запобігти нанесенню нових авіа ударів по об'єктам на його території. Спроби Москви перешкодити застосуванню сили проти Ірану обумовлені побоюванням, що будь-які іноземні військові дії проти сусіднього Ірану матимуть побічні ефекти, які безпосередньо торкнуться інтересів безпеки Росії засобами, які важко передбачити та стримати (Сміт, 2007). Системи

«Тор-М1» не були єдиним засобом досягнення цієї мети. У грудні 2007 року міністр оборони Ірану Мохаммад Наджар розкрив контракт під час візиту до Москви, коли заявив пресі, що «системи ППО С-300 будуть поставлені до Ірану в рамках раніше укладеної угоди з Росією». Російські експерти одразу передбачили, що продаж С-300 Ірану створить нову напруженість у відносинах між Вашингтоном та Москвою (Сміт, 2007). Наступного дня після анонсу С-300, російська преса повідомила про заяву офіційного представника Білого дому Скотта Станцеля про «занепокоєння» США у зв'язку з можливим продажом С-300, яке було розцінено як ознака крайнього роздратування Вашингтону (Сміт, 2007). Але внаслідок введених у 2010 році санкцій ООН проти Тегерана російсько-іранський контракт було припинено. Президент Дмитро медведев 22 вересня 2010 року підписав указ №1154, який прямо забороняв постачання до Ірану "зенітних ракетних систем С-300"(" Дмитро Медведєв підписав...", 2010). Тим не менш, путін у 2015 році скасував цей запобіжник, і до 2018 року Іран отримав усі передбачені контрактом комплекси протиповітряної оборони. Отримавши ці установки Тегеран отримав ешелоновану протиповітряну оборону, здатну захистити такі об'єкти, як Бушер та Натанз від широкого спектру повітряних атак (Сміт, 2007). Також володіння С-300 підвищило впевненість Ірану в тому, що він може ускладнити будь-які плани нападу США чи Ізраїлю, і знизив шанси будь-якого нападника на успіх у кампанії зі знищення негромадянських ядерних об'єктів Ірану.

Отже, після розпаду Радянського Союзу, його правонаступниця Російська Федерація змінила стратегію щодо Ірану та його ядерної програми. Таке рішення було зумовлено тим, що нове політичне керівництво обрало стратегію перемовин з Тегераном як основний спосіб не допустити розповсюдження ядерної зброї, а також тому, що ядерна енергетика ,в умовах Ірану, тісно пов'язана із військово-промисловим комплексом. На початку 1990-х в РФ ці дві галузі перебували в скрутному економічному становищі, а нові контракти дозволяли значно поповнити російський бюджет. У 1995 році був укладений протокол співробітництва, щоб завершити

будівництво реактора у Бушері, однак із пунктом, що ядерне паливо буде повернуто в Росію, що разом із реакцією на порушення цієї умови свідчить про небажання Москви надавати можливість Ірану створити власну ядерну боеголовку. У рамках своєї стратегії, починаючи з 2000-х років, Москва прагнула відіграти роль безпристрасного посередника між Іраном та країнами Заходу. Окрім економічної вигоди, з метою унеможливити нанесення повітряного удару по інфраструктурі Іранської ядерної програми, путін погодився експортувати в Іран російські комплекси ППО «Тор-М1» та «С-300». Цю стратегію можна вважати успішною, адже в рамках її динаміки Тегеран залежав від Москви більше, ніж Москва від Тегерану, що надавало Росії додаткові важелі впливу. Ба більше, результатом цієї стратегії стало підписання у 2015 році Спільного всеосяжного плану дій, в якому Росія якраз відіграла роль безпристрасного посередника між Іраном та країнами Заходу.

Розділ 2. Спроби міжнародної спільноти врегулювати Іранську ядерну програму. Спільний всеосяжний план дій

2. 1. Спроби дипломатичного урегулювання Іранської ядерної програми. Позиція Росії у дипломатичних спробах урегулювання. Санкційний режим проти Ірану

На початку 2000-х років до урядів провідних держав почала надходити така кількість розвідувальних даних, що проблему з Іранською ядерною програмою вже не можна було ігнорувати. Іран розпочав свою співпрацю з МАГАТЕ у 1974 році, доєднавшись до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Офіційно Тегеран заявляє про мирні цілі своєї ядерної програми і стверджує, що не прагне розробки ядерної зброї. Однак, через суму протилежних індикаторів, такі заяви викликають сумніви та стають причиною напруженості у міжнародних відносинах.

Першою спробою дипломатичного урегулювання питання іранської ядерної програми можна вважати Додатковий протокол до Угоди про гарантії безпеки ядерних матеріалів 2003 року. Головною причиною чому Тегеран погодився на міжнародну співпрацю, на думку Лауфер (2005), це страх перед зовнішньою інтервенцією. Після теракту 11 вересня США проводили комплекс заходів, щоб не допустити сценарій отримання ядерної зброї терористами. Ключовою подією стала операція « Іракська свобода» 2003 року, у рамках якої коаліція західних країн здійснили військову інтервенцію з аргументуючи її необхідність тим, що Ірак порушував міжнародні норми, розробляючи ядерну зброю та маючи зв'язки з терористичними угрупованнями, включаючи Аль-Каїду. Арабські автократи та їх режими побоювалися, що схожий сценарій може бути застосований і проти них. У цьому контексті, а також під тиском Білого Дому Пакистан визнав та закрит мережу Хана, а самого вченого відсторонили та заарештували. Лівійський диктатор Муаммар Каддафі закрит свою ядерну програму, технології до якої він отримувал через мережу Хана, та розпочав переговори

із західними країнами, а Іран погодився підписати додатковий протокол до Угоди про гарантії безпеки ядерних матеріалів. В обмін на це міжнародна спільнота пообіцяла політичну та економічну співпрацю, а також зняття санкцій. У такий спосіб МАГАТЕ отримало інформацію та доступ до об'єктів ядерної програми Ірану ("Іран підпише.....", 2003). Через три роки Іран відмовився від цієї угоди після того, як було виявлено нерозкриті частини ядерної програми, що призвело до важких економічних санкцій.

Після виходу з Додаткового протоколу у 2006 році Іран оголосив, що побудує нові ядерні об'єкти, що, як передбачається, міститимуть 2784 центрифуги для збагачення урану (Малус, 2018). На початку лютого 2008 року МАГАТЕ надало державам-членам конкретні докази того, що Іран веде роботу, пов'язану з ядерною зброєю ("Історія ядерної програми Ірану", 2016). У своєму звіті за травень 2008 року агентство перерахувало вісімнадцять документів, що підтверджують ці твердження. Іран назвав документи «підробленими» чи «сфабрикованими» і відмовився допомогти Агентству у розслідуванні їх достовірності, надаючи доступ до осіб та документації ("Історія ядерної програми Ірану", 2016). Наприклад, Тегеран заборонив інспекторам МАГАТЕ розмовляти з Мохсеном Фахрізаде, колишнім головою Центру фізичних досліджень. Також у 2010 році Іран заявив, що здатний виробляти високозбагачений уран - уран зі збагаченням понад 20%, що є мінімально необхідним для створення ядерної зброї. В той час як, у рамках мирного атому, для вироблення електроенергії на атомних електростанціях цей елемент потрібно збагачувати лише до 3-5% (Малус, 2018). Заява Ірану викликала стурбованість міжнародної спільноти, що призвело не тільки до додаткових санкцій, накладених на країну, а й до таємних дій, спрямованих на припинення ядерних розробок Ірану. Наприклад, у липні 2010 року невідомий вірус атакував 15 ядерних об'єктів в Ірані, спричинивши поломку центрифуг (Малус, 2018).

З початку 2000-х США запровадили обмежені санкції проти Ісламської Республіки за підтримку тероризму та розповсюдження зброї масового знищення. Але у відповідь на поновлення ядерної програми у 2006 році Організація Об'єднаних Націй, США та Європейський Союз у рамках багатосторонніх міжнародних зусиль

запровадили нову серію санкцій проти Ірану з метою призупинення ядерної програми. У період з липня 2006 по 2012 рік на Тегеран наклали кілька хвиль все більш суворих санкцій і обмежень на передачу технологій, інвестиції, фінансові операції, репатріацію доходів, а також на різні державні та приватні організації в Ірані (Гасемінеджад & Джахан-Парвар, 2020). Важливо те, що в січні 2011 року ЄС заборонив імпорт нафти та нафтохімічних продуктів, пов'язаних із страхуванням, перестраховуванням та транспортними послугами, а також заборонив продаж дорогоцінних металів Ірану, а в березні 2011 року країну відключили від платіжної системи SWIFT (Гасемінеджад & Джахан-Парвар, 2020). Російська федерація вкрай неохоче підтримувала введення санкцій проти Ірану та послідовно виступала проти ідеї застосування військової сили з метою запобігти можливості оволодіння Іраном ядерної зброї (Сміт, 2007). Коли восени 2006 року, у РБ ООН дискутувалися об'єми та сектори введення санкції, Москва доклала всіх зусиль, щоб будь-які прийняті заходи були обмеженими (Кожанов, 2012). Наприклад за рік до цього, путін запропонував збудувати на території Росії спільне підприємство зі збагачення урану. Проект знаходився би під міжнародним контролем, без передачі Ірану будь-якого практичного технічного контролю над етапом збагачення, посилив би позиції РФ, та за задумом, запобіг би передачі питання ядерної програми Ірану у РБ ООН (Сміт, 2007). Незважаючи на те, що Іран відмовився від цієї пропозиції, РФ вдалося внести поправки до резолюції, підготовленої трійкою ЄС (Франція, Німеччина, Великобританія). Москва була задоволена альтернативною резолюцією 1737, яку прийняв РБ ООН у грудні 2006 року, оскільки вона відображала м'якший підхід до Ірану і не передбачала жодних військових дій (Кожанов, 2012). Свою позицію Росія аргументувала переконанням, що діалог із Тегераном є єдиним способом гарантувати мирний розвиток програми. Незважаючи на послідовність у своїй стратегії, російське керівництво визнало, що поведінка Ірану була незадовільною, і заявило, що існує багато питань щодо ядерної програми, на які їм хотілось би отримати відповідь, і які викликають підозру щодо

офіційно декларованих намірів Ірану. У січні 2006 року Сергій Лавров прокоментував (Сміт, 2007):

«Ми визнаємо право Ірану на створення власного ядерного циклу під контролем МАГАТЕ, але не можемо ігнорувати такі чинники, як відсутність економічного сенсу та реальної потреби в цьому. Це питання, які нарошують підозри, що ця програма може мати секретний військовий аспект... Ірану дешевше купувати паливо за кордоном, ніж витратити гроші на створення власного паливного циклу, принаймні на даному етапі» (пер.укр.).

У період президенства Медведева російсько-іранські відносини зазнали найбільшої кризи, через концепцію «перезапуску» з Вашингтоном, та через небажання Ірану співпрацювати з провідними державами у форматі «5+1» (США, Росія, Китай, Велика Британія, Франція, Німеччина). Тим не менш, Москва не зачинила двері для взаємодії з Тегераном. У 2010 році Росія проголосувала за нові посилені санкції проти Ірану в Раді Безпеки, але країни зберегли дипломатичні відносини, і їхні стосунки стабілізувалися та почали відновлюватись після кризи зими 2010–2011 років (Паркер, 2012). Повернувшись у 2012 році у Кремль, путін трохи видозмінив підхід, але залишився у рамках попередньої стратегії. Росія продовжила наполягати на тому, щоб Іран дотримувався своїх зобов'язань щодо Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та повною мірою співпрацював з інспекторами МАГАТЕ («Іран», 2022). Однак Росія побоювалася сильно давити, щоб не спровокувати Іран повністю відмовитися від своїх договірних зобов'язань та вийти з ДНЯЗ. Путін стверджував, що санкції та міжнародний тиск не дали бажаного ефекту, і що Росія має застосовувати інші підходи («Іран», 2022). Зокрема, він заявляв про те, що Іран має право на мирне використання ядерної енергії, і що взаємодія з Іраном має ґрунтуватися на співпраці та діалозі, а не на санкціях.

Заяви путіна про неефективність санкційного режиму виявилися оманливими. Згідно із звітом Гасемінеджад & Джахан-Парвар (2020) у 2011 році номінальний ВВП Ірану становив 583,5 мільярда доларів США, а співвідношення капіталізації фондового

ринку до ВВП становило 16,40 відсотка. Запроваджені з 2011 по 2015 роки санкції призвели до зниження номінального рівня ВВП на відмітку 385,9 доларів США, тобто кумулятивне скорочення на понад 33 відсотки. Більше того фінансові та нафтові санкції виявилися ефективними. Іран не зміг експортувати свою вуглеводневу продукцію та не був спроможний повернути доходи від експорту. Експорт нафти знизився з 2,5 мільйона барелів на день до приблизно 1 млн у період між 2011 і 2014 роками (Гасемінеджад & Джахан-Парвар, 2020). Іранська економіка зіткнулася з двозначним фінансуванням і глибокою рецесією до 2012 року. Зростання реального ВВП впало з 5,8 відсотка в 2010 році до 2,6 відсотка в 2011 році і до негативних 7,4 відсотка в 2012 році (Гасемінеджад & Джахан-Парвар, 2020). У 2013 році кінцева мета міжнародних санкцій дала результат – Іран погодився продовжити перемовини у форматі “5+1” щодо обмежень ядерної програми.

Отже, на початку 2000-х років до урядів провідних держав почала надходити така кількість розвідувальних даних, що проблему з Іранською ядерною програмою не можна було ігнорувати. Іран погодився піти на співпрацю з світовою спільнотою у 2003 році, підписавши Додатковий протокол до Угоди про гарантії безпеки ядерних матеріалів. Тегеран пішов на поступки після американської військової операція «Іракська свобода» та страхом опинитися наступними, куди вторгнуться США. Однак, у 2006 році Іран вийшов з цього протоколу, що спричинило ряд важких економічних санкцій. Незважаючи на те, що МАГАТЕ у 2008 році надало ряд доказів, що Іран працює над розробкою ядерною зброю, Російська федерація вкрай неохоче підтримувала введення санкцій проти Ірану та послідовно виступала проти ідеї застосування військової сили з метою запобігти можливості оволодіння Іраном ядерної зброї. Путін неодноразово заявляв про їх неефективності та наголошував на необхідності шукати інші шляхи. Однак, у цій ситуації він помилився, адже після 7 років економічні санкції все ж таки змусили Іран повернутися до переговорів із світовою спільнотою у форматі «5+1».

2.2. Спільний всеосяжний план дій

Введені світовою спільнотою економічні обмеження сильно позначилися на позиції Ірану. Незважаючи на те, що Тегеран упродовж десятиліть намагався обійти ізоляцію західними країнами методом покращення відносин з Росією та Китаєм, санкційний тиск змусив країну піти на поступки (Есфандіарі & Табатабаї, 2022). Ба більше, згідно з оцінкою Робінсон (2022) економіка Ірану, тільки за 2012-2014 роки, втратила 100 млрд доларів. Тому керівництво Ірану вирішило повернутися до переговорів у форматі “5+1”, а в листопаді 2013 року сторони уклали прелімінарну угоду, також відому як Спільний всеосяжний план дій (СВПД), умови якої передбачали призупинення ядерної програми Ісламської Республіки в обмін на часткове зняття санкцій. У липні 2015 року дипломатичний процес отримав продовження, і було укладено більш комплексну угоду. За її умовами Іран погодився демонтувати більшу частину своєї ядерної програми та відкрити свої об'єкти для ширших міжнародних інспекцій в обмін на скасування більш значної частини санкцій.

Угоду було укладено у форматі “5+1”, до складу якого увійшли усі члени Ради Безпеки ООН та Німеччина. Також додатковою стороною перемовин є наднаціональне утворення – Європейський Союз, що відігравав важливу роль в узгодженні позицій держав-членів, наданні економічної допомоги Ірану після зняття санкцій, займався розвитком торгових та економічних зв'язків, а також брав участь у моніторингу ядерних об'єктів (Робінсон, 2022). Головним інтересом шести країн було недопущення розповсюдження ядерної зброї. Група «5+1» прагнула згорнути ядерну програму Ірану настільки, щоб у випадку якщо Тегеран все ж таки вирішить створити ядерну боєголовку, цей процес займе щонайменше один рік, а за цей час коаліція встигне відреагувати (Робінсон, 2022). Велика Британія, Франція та Німеччини мали також комерційний інтерес у СВПД, адже протягом десятиліть іранський ринок для них був закритий через страх вторинних санкцій від США. На противагу їм Росія та Китай прагнули не допустити глибоку інтеграцію іранських компаній із західними, тому що

до 2015 року вони володіли майже монополією у окремих секторах економіки Ірану, а диверсифікація означала б послаблення їх позицій у країні. Також усі сторони “5+1” побоювалися, що спроби Тегерану оволодіти ядерною зброєю можуть призвести до дестабілізації Близькосхідного регіону, або навіть гарячої війни. Наприклад у 2018 році принц Саудівської Аравії Мохаммед бін Салман в інтерв’ю пообіцяв, що його країна створить власну ядерну боєголовку, якщо схожа з’явиться у Ірану (“Саудівська Аравія зобов’язується ...”, 2018). Навіть розрядка, що відбулася у відносинах між двома країнами на початку весни 2023 року, не вплине на позицію Ер-Ріяду щодо можливості оволодіння Тегераном зброї масового знищення.

Підписавши СВПД 14 липня 2015 року Іран взяв на себе ряд зобов’язань (“Спільний всеосяжний...”, 2015):

- не виробляти високозбагачений уран і плутоній, які використовуються для розробки ядерної зброї.
- перелаштувати інфраструктурні об’єкти у Фордо, Натанзі та Араку під цивільну роботу, щоб робота на них проводилася у рамках медичних та промислових досліджень.
- обмежити кількість і типи центрифуг, знизити рівень та розміри запасів збагаченого урану.
- Не перешкоджати діяльності МАГАТЕ та забезпечити інспекторам організації безперешкодний доступ до ядерних об’єктів, а також до незаявлених об’єктів. Їх діяльність спрямована запобігти можливості таємної розробки Іраном ядерної зброї.
- Разом з іншими країнами підписантами договору створити орган - Спільну комісію, що буде стежити за виконанням всіх умов СВПД, вирішувати суперечки, та контролювати передачу ядерних матеріалів чи матеріалів подвійного призначення.

Спочатку імплементація підписаної угоди проходила гладко. 16 січня 2017 року МАГАТЕ підтвердило, що Іран виконав свої попередні зобов’язання. Сполучені

Штати, ЄС та Організація Об'єднаних Націй у відповідь скасували або припинили дію санкцій накладених через ядерну програму, але залишили попередньо накладені санкції пов'язані з програмою балістичних ракет, підтримкою терористичних груп та порушенням прав людини (“Спільний всеосяжний ... в Огляді ”, 2022). До прийняття СВПД економіка Ірану перебувала у стані рецесії, знецінення валюти та інфляції в основному через обмеження в енергетичному секторі. Після скасування частини санкцій інфляція сповільнилася, обмінні курси стабілізувалися, а експорт нафти, сільськогосподарських товарів та предметів розкоші — різко зріс, оскільки Іран повернув собі торгових партнерів. Наприклад з 2016 по 2018 Іран почав експортувати понад 2,1 млн барелів на день, наближаючись до рівня досанкційного показника (Робінсон, 2022). Тим не менш, ці покращення не призвели до значного збільшення бюджету. Незважаючи на те, що адміністрація Барака Обама скасувала вторинні санкції щодо нафтового сектора, що дозволило Ірану збільшити експорт нафти майже до рівня 2012 року, США зберегли обмеження на фінансові операції, що стримувало міжнародну торгівлю, на яку розраховував Іран. Російська Федерація також активно лобіювала ідею зняття санкцій в обмін на обмеження іранської ядерної програми як у форматі “5+1” так і в Раді Безпеки в ООН. Довгий час Росія вважалася неупередженим посередником між Тегераном та країнами Заходу. Таке уявлення сформувалася через інтерес Кремля не допустити оволодіння Іраном ядерною зброєю з одного боку, теплих відносин Москви і Тегерана, а також через антогонічні відносини між Росією та Заходом, що точно не давало підстав звинуватити Путіна у нав'язуванні Ірану вимог Вашингтону та Європи (Робінсон, 2022). Також саме після підписання СВПД Путін відмінив указ Медведєва про заборону на експорт військово-промислових технологій до Ірану, що надало Тегерану змогу отримати комплекси С-300 та вистроїти ешеловану протиповітряну оборону своїх ядерних об'єктів.

Підписуючи СВПД Іран розраховував, що зняття санкцій спричинить стрімке економічне зростання. Незважаючи на те, що інтерес був великим, через обмеження на

фінансові операції фактичне зростання бізнесу та обмін грошима після ядерної угоди став менш очікуваного. Це особливо стосувалося брендів західних компаній - типу бізнесу, який був потрібний іранській економіці для демонстрації зростання і, як наслідок, довіри для залучення більшої кількості іноземних інвестицій (Есфандіарі & Табатабаї, 2022). Ба більше, обробка платежів з операцій з іранськими підприємствами залишалася складною, а великі європейські банки, побоюючись вторинних санкцій, не ризикували заходити на іранський ринок. Це були саме ті великі європейські банки, які Тегеран планував залучити, щоб компенсувати економічні проблеми та забезпечити зростання (Есфандіарі & Табатабаї, 2022). Враховуючи обмеження Вашингтону, вести бізнес в Ірані могли дозволити собі лише компанії, що не мали жодного відношення до бізнесу у Сполучених Штатах. В результаті лише малі та середні фінансові установи Європи, такі як швейцарський «Raffaissen» чи австрійський «Erste Bank», були готові піти на ризик зайти на іранський ринок (Есфандіарі & Табатабаї, 2022). В свою чергу страх та відчуття невизначеності серед американських компаній тільки зросли після обрання президентом Сполучених Штатів Дональда Трампа.

У той час як деякі малі та середні іноземні компанії досліджували іранський ринок і не поспішали на нього заходити, російським та китайським компаніям не потрібно було додаткового часу, щоб зрозуміти функціонування іранської економіки. Незважаючи на деякі обмеження, обидві країни протягом десятиліть зберігали присутність в Ірані і були обізнані в принципах економічної системи. У результаті СВПД Росія та Китай змогли досягти розширення своєї присутності в Ірані (Есфандіарі & Табатабаї, 2022). У певному сенсі ситуація із частковим зняттям обмежень після підписання договору надала їм можливості, які перевершили їхні очікування, дозволивши їм ще більше зміцнити свою присутність в Ірані та зберегти, а в окремих випадках навіть створити монополії у ключових секторах іранської економіки.

Дональд Трамп у своїй передвиборчій кампанії неодноразово згадував Іран та критикував адміністрацію Обами за підписання СВПД. Згідно його риторики Тегеран

взагалі не становив загрози допоки перебував під санкціями, а підписання договору вважав помилкою (“Виборча кампанія Дональда Трампа у ...”, n.d.). Тому обрання Дональда Трампа поставило під сумнів можливість подальшої імплементації СВПД. У жовтні 2017 року США не вдалося домовитися про продовження ядерної угоди, а 8 травня 2018 року Трамп заявив, що його країна виходить із СВПД та відновив руйнівні банківські та нафтові санкції (Робінсон, 2022). Реакція РФ, як й інших країн підписантів договору, на дії американського президента була негативною. Кремль висловив своє співчуття і стурбованість з приводу рішення Трампа, а також Песков наголосив, що вони вважають СВПД важливим міжнародним договором, що сприяє підтримці міжнародної безпеки та нерозповсюдженню ядерної зброї, тому виступають за продовження дії договору без участі США (Сухов, 2018). Російська сторона висловила готовність продовжувати дотримуватися своїх зобов'язань щодо СВПД та підтримувати діалог з іншими учасниками угоди з метою розробки механізмів підтримки економічної співпраці з Іраном в умовах санкцій. Зокрема РФ прагнула долучитись до європейської бартерної системи INSTEX, що була створена в рамках ЄС для полегшення транзакцій з Іраном за межами банківської системи США (Робінсон, 2022). Однак, її спрямованість виявилася дуже вузькою (призначалася лише для продуктів харчування та ліків), тому з часом у Кремлі втратили до неї інтерес. Адміністрація Трампа надала певні винятки європейським країнам, щодо умов імпорту нафти, але через рік їх скасувала, знову наклавши на Іран ембарго. У свою чергу РФ продовжила розвивати торгово-економічні відносини з Іраном, зокрема у сфері енергетики, сільського господарства та транспорту, у такий спосіб зумівши укріпити ще більше свої позиції на ринку Ірану.

У 2019 році, у відповідь на дії Трампа, Іран почав перевищувати узгоджені межі своїх запасів низько збагаченого урану і почав збагачувати уран до більш високих концентрацій (Робінсон, 2022). Більше того, Тегеран розпочав розробку нових центрифуг для прискорення збагачення урану, поновив виробництво важкої води на

заводі в Араці і відновив збагачення урану в Фордо, що зробило вироблені там ізотопи непридатними для використання у медичних цілях. У 2020 році Іран зробив ще кілька кроків у бік від своїх ядерних зобов'язань після серії атак на його інтереси. У січні, після цілеспрямованого вбивства США високопоставленого іранського генерала Касема Сулеймані, Іран оголосив, що більше не буде обмежувати збагачення урану. А у листопаді у відповідь на вбивство видного вченого-ядерника, яке приписується Ізраїлю, іранський парламент ухвалив закон, який призвів до суттєвого збільшення збагачення урану на заводі Фордо (Робінсон, 2022).

Позиція Джо Байдена кардинально відрізнялась від його попередника. Однак, незважаючи на те, що США повернулися у переговорний процес щодо відновлення своєї участі в СВПД, сторони не могли досягти згоди по певним питанням, а повномасштабне вторгнення Росії в Україну ще більше ускладнювало можливість поновлення договору. У період з лютого до липня 2022 року між сторонами проводилися консультації, але російська сторона вимагала зняття санкцій за свою участь у переговорному процесі (“Як російське вторгнення..”, 2022). Між Тегераном та Вашингтоном також існує ряд невизначених питань, такі як визнання КВІР терористичною організацією. Ці факти свідчать про невизначене майбутнє СВПД, тому в риторичі американської сторони все частіше лунають заяви про право США застосувати силу, щоб ліквідувати перспективу оволодіння Іраном ядерною зброєю.

Отже, перебуваючи під економічним тиском світової спільноти Іран погодився піти на перемовини у форматі «5+1». У цьому форматі приймали участь США, Великобританія, Франція, Китай, Росія, та Німеччина. Результатом переговорного процесу стало підписання 14 липня 2015 року Спільного всеосяжного плану дій, за умовами якого Іран погодився зупинити ряд дій пов'язаних із розвитком своєї ядерної програми в обмін на зняття економічних санкцій. Першочерговим інтересом країн формату «5+1» було недопущення розповсюдження ядерної зброї. Група «5+1» прагнула згорнути ядерну програму Ірану настільки, щоб у випадку якщо Тегеран все

ж таки вирішить створити ядерну боєголовку, цей процес займе щонайменше один рік, а за цей час коаліція встигне відреагувати. Окрім цього Велика Британія, Франція та Німеччини мали також другорядний комерційний інтерес у СВПД, адже протягом десятиліть іранський ринок для них був закритий через страх вторинних санкцій від США. На противагу їм Росія та Китай прагнули не допустити глибоку інтеграцію іранських компаній із західними, тому що до 2015 року вони володіли майже монополією у окремих секторах економіки Ірану, а диверсифікація означала б послаблення їх позицій у країні. Росія у СВПД вважалася безпристрасним посередником між Тегераном та країнами Заходу. Іранські очікування щодо стабілізації економіки після зняття санкцій виявилися перебільшеними від реальності, що ставило під сумнів подальшу участь Ірану в договорі. У 2018 році Трамп заявив, що США виходить із СВПД та відновив руйнівні банківські та нафтові санкції, що викликало негативну реакцію в усіх країн підписантів. У відповідь Іран відновив свою діяльність у напрямку розробки ядерної зброї. Прихід до влади Джо Байдена не зміг стабілізувати ситуацію, незважаючи на зацікавленість його адміністрації у відновленні СВПД та низку дипломатичних перемовин з Іраном. США та Ірану не вдалося досягти згоди по деяким принциповим питанням, наприклад як визнання КСІР терористичної організацією, що ускладнювало та затягувало переговорний процес.

Розділ 3. Значення війни Росії проти України у контексті розвитку ірано-російських відносин

3. 1. Переговорний процес щодо повернення США в СВПД після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Перспективи заключення нового договору урегулювання іранської ядерної програми

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну зробило перспективи відновлення Спільного всеосяжного плану дій ще більш невизначеним. Незважаючи на те, що Сполучені Штати Америки припинили взаємодію із Російською Федерацією у багатьох напрямках, але на ядерну програму Ірану цей підхід не поширювався. Адміністрація Байдена восени 2022 року, як і раніше, розраховувала на Росію, як на безпристрасного посередника. Зі свого боку Російська Федерація у період з лютого по вересень 2022 року зменшила свою активну підтримку ідеї відновлення ядерної угоди, незважаючи на те, що в публічній риторичі вона зберігала відданість Спільному всеосяжному плану дій (Салех & Язданшенас, 2022). У подальшому із ростом залежності підтримки від Ірану, Росія очікувано не могла виконувати роль безпристрасного посередника, і очікувано переходила на бік Тегерану під час переговорного процесу (Нотте, 2023). Ба більше, політичне керівництво Російської Федерації використовувало свою діяльність у рамках відновлення СВПД як інструмент недопущення економічної ізоляції. Наприклад 5 березня 2022 року міністр закордонних справ Сергій Лавров заявив, що західні санкції, введені проти Росії у зв'язку з війною в Україні, стали камінням спотикання для ядерної угоди, попередивши, що необхідно враховувати національні інтереси Росії (Нотте, 2023). Він також вимагав від США письмових гарантій того, що такі санкції жодним чином не завадять торговельному, інвестиційному та військово-технічному співробітництву Росії з Іраном (Хафезі & Мерфі, 2022). У неореалістичній парадигмі зміна стратегії Російської Федерації у переговорах також пояснюється тим, що намагаючись втриматись на західному ринку енергоносіїв, Москві було б не вигідно сприяти процесу зняття санкцій з Ірану. Якби це трапилося Тегеран зміг би замінити російські енергоносії, також знизилася б ціни на світовому ринку, а

Європейські країни швидше повністю відмовилися від російських газу та нафти. Усі ці фактори негативно вплинули б на російський бюджет, зменшивши доступні витрати на фінансування війни та підтримання соціально-економічної ситуації в країні.

Сполучені Штати Америки, намагаючись відділити переговори щодо відновлення СВПД від повномасштабного вторгнення Росії в Україну, не були єдиною державою стурбованою поведінкою Росії. Окрім європейських союзників Вашингтону діями Кремля був стурбований навіть Іран, охарактеризувавши, у перших числах березня, дії Кремля як неконструктивні (“Офіційний представник Ірану каже...”, 2022). Ба більше, колишній голова центрального банку Ірану розкритикував заяву Лаврова від 5 березня, оцінивши прохання Росії про гарантії як «не що інше, як саботаж і викуп», опираючись на факт, що фінансові операції між Іраном та Росією здійснюються через національні валюти і, тому санкції США на них не поширюються (Хоссейні, 2022). Іранські офіційні особи були більш стриманими у своїх заявах, але також висвітлювали невдоволеність діями Кремля та наполягали на більш конструктивному підході до переговорів. Наприклад міністр закордонних справ стверджував, що Іран не допустить, щоб зовнішні чинники впливали б на його позицію під час чергового раунду переговорів у Відні (Нотте, 2023). А представник МЗС Ірану Саїд Хатібзаде 7 березня 2022 року додав, що його країна чекає подробиць щодо запиту Росії дипломатичними каналами і що підхід Росії до досягнення домовленості у Відні до 24 лютого був більш конструктивним (Нотте, 2023). На цьому абсурдні ситуації не закінчилися. 9 березня Михайло Ульянов – постійний представник Росії у Відні представив Європейському союзу неофіційний документ, у якому Москва знову наполягала на недопустимості накладання західних санкцій на російсько-іранську торгівлю, що викликало ще більше непорозуміння не тільки серед Вашингтону та членів ЄС, але й у Тегерані (Нотте, 2023).

Незважаючи на всі курйози Російської Федерації, Ірану та Росії все ж таки вдалося досягнути певних домовленостей, адже 15 березня міністри закордонних справ

обох країн провели спільну прес-конференції у Москві, під час якої будь-які натяки на незгоду чи роздратування розсіялися. Лавров відмовився від заявлених ним вимог 5 березня, пояснивши, що його країна начебто отримала письмові гарантії, і вони будуть включені в текст самої угоди про відновлення дії СВПД щодо іранської ядерної програми (Равід, 2022). На думку аналітиків із недержавної організації «Міжнародна кризова група» поведінка Росії на початку березня 2022 року затягнула процес досягнення остаточної угоди, що у березні 2022 року була в межах досяжності, а також остаточно переконало євроатлантичні країни, що Москву більше не можна вважати безпристрасним посередником, і що Кремль більше не прагне ізолювати ядерні переговори від напруженості із Заходом («Чи можливе відновлення...?», 2022). Цю тезу також підкріплює заява (Ульянов, 2022), яку зробив постпред Ульянов 13 травня 2022 року: «за інших обставин Росія, ймовірно, могла б надати обом сторонам свої добрі послуги для остаточного доопрацювання угоди щодо СВПД. Не зараз» (пер.укр.).

Невдоволення поведінкою Росії у перших числах березня 2022 року не варто розглядати як системну політику Ірану. Ісламська Республіка, як і Російська Федерація, не є монолітним утворенням, а всередині еліт існують конкуруючі фракції, що впливають на прийняття зовнішньополітичних рішень. У рамках іранської системи прихильники консервативної лінії десятиліттями виступають проти дипломатії із Заходом (Хафезі & Мерфі, 2022). Багато хто з них виступав проти підписання СВПД. Протягом усієї сучасної історії Ірану консерватори закликали Тегеран по суті відмовитися від будь-якої надії на більш теплі відносини із Заходом, одночасно виступаючи за те, щоб Іран вкладав значні кошти у довгострокові партнерські відносини з Росією, Китаєм та іншими незахідними державами. На противагу ним серед політичної еліти Ірану існує більш поміркована (реформаторська) група, представником якої був колишній президент Хасан Роухані, учасники якої визнають цінність співпраці з Москвою, Пекіном та іншими східними країнами, але також виступають за необхідність взаємодію із Заходом (Хафезі & Мерфі, 2022). Наприклад,

Хасан Роухані вдалося вмовити верховного аятолу Алі Хаменеї дати дозвіл на підписання СВПД у 2015 році. Однак, вихід США із договору та подальша нездатність усіх сторін відновити угоду 2015 року сприяли тому, що прихильники консервативної лінії здобули гору в політичній боротьбі Ісламської Республіки. Внаслідок дій Трампа, вони дійшли висновку про неможливість зняття економічних санкцій із Ірану в такий спосіб, що міг гарантувати довгострокову нормалізацію торгових відносин з країнами Заходу (Салех & Язданшенас, 2022). Консерватори поставили нейтралізацію санкцій на перше місце у своєму порядку денному, що спричинило розворот Ірану на Схід, та поглиблення кооперації із Пекіном та Москвою.

Влітку 2022 року США, за допомогою нових посередників, намагалися повернути Іран за стіл перемовин. Одним з них став Катар, що ще в березні після візиту міністра закордонних справ до Москви заявив про свою зацікавленість долучитися до дипломатичного процесу. 27 та 28 червня у Досі відбувся черговий раунд переговорів між Іраном, США та Європейським Союзом (Нотте, 2023). Після його безрезультативного закінчення, дипломати ЄС намагалися запропонувати остаточний текст відновлення СВПД. У цьому контексті російські офіційні особи час від часу виявляли роздратування з приводу того, що вони сприймали спроби інших дійових осіб домінувати в переговорному процесі. Однак, незважаючи на всі дипломатичні спроби, протиріччя між Вашингтоном та Тегераном, що існували і до повномасштабного вторгнення, не вдалося вирішити. Ба більше, візит Путіна у серпні 2022, а також жорстоке придушення Іраном мирних протестів після смерті Джини Махси Аміні 16 вересня 2022 року змусило західні держави знизити пріоритетність зусиль щодо відновлення СВПД. Оскільки всі спроби дипломатичного урегулювання провалилися, Нед Прайс - прес-секретар Держдепартаменту Сполучених Штатів - заявив 13 жовтня 2022 року, що на даний момент відродження ядерної угоди не знаходиться в центрі їхньої уваги (Мохаммед, 2022). І хоча така заява залишає місце для маневру у

майбутньому повернутися до дипломатичного урегулювання, передумов для цього, особливо після того як Іран почав постачати Росії зброю, не існує.

Отже, повномасштабне вторгнення Росії в Україну ускладнило і без того важкий переговорний процес щодо відновлення СВПД. Опинившись під західними економічними санкціями, Російська Федерація намагалася використати ядерні перемовини як інструмент тиску. Абсурдні заяви на початку березня 2022 року офіційних представників Кремля викликали нерозуміння і дратівливість не тільки серед євроатлантичних держав, а й у Ірану. Росія також змінила свій підхід до відновлення СВПД через те, що опинившись під західними санкціями, Москва не прагнула допустити зняття санкцій з Ірану, який міг замінити її на ринку енергоносіїв. Однак, до середини березня Росія та Ісламська республіка змогли узгодити свої позиції та 15 березня провели спільну прес-конференцію у Москві, під час якої будь-які натяки на незгоду чи роздратування розсіялися. Внаслідок цього Росія вже не могла виконувати роль безпристрасного посередника між Вашингтоном та Тегераном, яку вона виконувала в СВПД. Влітку 2022 року США, за посередництва Катару та ЄС, зробили чергову, без результативну спробу дипломатичного врегулювання проблеми іранської ядерної програми. Але враховуючи позицію Ірану в війні Росії проти України, жорстоке придушення мирних протестів у вересні 2022 року та невирішені розбіжності між Тегераном та Вашингтоном, що існували й до 2022 року, США на сьогоднішній день не вбачають можливість дипломатичного урегулювання іранської ядерної програми.

3. 2. Розвиток ірано-російських відносин на фоні повномасштабного вторгнення Росії в Україну та санкційного тиску на обидві держави. Поглиблення співпраці Росії та Ірану у військово-промисловому та в економічному

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну створило надало значний імпульс для розвитку двосторонніх відносин між Росією та Іраном. До 24 лютого 2022 року їх відносини не можна було чітко охарактеризувати як рівні, адже після введення США найбільш жорстких санкцій (з травня 2018 року), Тегерану крайнє необхідно було підтримувати кооперацію з Москвою та Пекіном. Ця динаміка викликала в іранських офіційних осіб деяке занепокоєння з приводу зростаючої залежності їхньої країни від Росії та Китаю (Каф'єро, 2023). Однак, ряд поразок за минулий рік у військових діях розвіяли побоювання Тегерану. Будучи однією з небагатьох країн світу, які надали Росії зброю, Ірану вдалося змінити динаміку розвитку двосторонніх відносин з Росією, і тепер Москва є більш залежною від Тегерану, ніж Тегеран від Москви. Однак, підтримка російської агресії вплинула на відносини Ірану з європейськими урядами, які різко погіршилися після того, як Тегеран зайняв сторону Москви.

Джон Кірбі - член Ради національної безпеки США- заявив, що із середини 2022 року Іран став головним постачальником військового озброєння Росії (MSNBC, 2023) . За його словами рішення Ірану допомогти Росії у війні проти України варто розглядати у рамках стратегічного союзу, що розширюється. Із серпня Іран надав Росії сотні безпілотників, у тому числі безпілотник-смертник Shahed-136 та розвідувально-ударний безпілотник Mohajer-6. Ці БПЛА не змогли змінити ситуацію на полі бою, тому росіяни використовували їх для знищення залізничних ліній, електромереж, водопроводів та іншої цивільної інфраструктури по всій Україні. Зокрема, ця зброя чинила психологічний вплив на українців, як військовослужбовців, так і мирних жителів, через характерний звук двигуна мопеда. У цьому контексті Антон Мардасов, науковий співробітник Інституту Близького Сходу та російської ради з міжнародних

справ, заявив (Каф'єро, 2023), що «використання іранських безпілотників дозволило замінити використання такої кількості крилатих ракет, яка раніше у мирний час вимагала б кілька років на виробництво. Таким чином, постачання іранських дронів-камікадзе справді є важливим фактором для російської військової системи, яка опинилася у вкрай уразливому становищі через неправильний сценарій вторгнення в Україну» (пер. укр.). Окрім дронів у період між жовтнем 2022 року та квітнем 2023 року Тегеран відправив до Москви через Каспійське море близько 300 тисяч артилерійських снарядів і один мільйон набоїв (“Iran's deepening...” 2023).

В обмін на іранську військову підтримку під час війни Росії проти України Тегеран отримував винагороду з РФ кількома способами. За словами представників американської розвідки, Тегеран шукає у Москви ядерної допомоги, яка може допомогти іранцям швидше просувати свою ядерну програму та скоротити час, необхідний для створення придатної для використання ядерної зброї (Бертран, 2022). На сьогоднішній день фактично не доведено, що Кремль погодився на ці умови, однак згідно даним Пентагону час, що потребує Іран для створення ядерної боєголовки скоротився від 1 року до 12 днів (Мохаммед та ін., 2023). Це дуже суттєве скорочення термінів, і гіпотезу, що Росія доклала до цього руку виключати не можна, незважаючи на те, що до повномасштабного вторгнення отримання Іраном ядерної зброї не знаходилося в інтересах РФ. Але у контексті використання ядерної боєголовки, одного вироблення недостатньо – потрібно володіти носіями, що будуть здатні подавити систему ППО ворога та нанести ядерний удар по ворогу. На сьогоднішній день Іран має на бойовому чергуванні балістичну ракету середньої дальності Шахаб-3, що теоретично здатна доставити ядерний боезаряд на відстань від 1300 до 2000 км (“Шахаб-3 / зельзал-3”, 2008). Однак вона не має досвіду бойового застосування, а також противники Ірану, проти яких потенційно вона може бути застосована мають системи здатні збивати балістичні ракети. У цьому контексті РФ має гіперзвукову ракету «Кинджал», що згідно заявленим характеристикам спроможна нести ядерний

заряд та яку неможливо перехопити. Співпраця Росії та Ірану у цьому напрямку могла б бути перспективною, але бойове застосування «Кинджалу» під час війни Росії проти України продемонструвало, що це балістична ракета, що збивається комплексами протиповітряної оборони 1980-х років (Бакбі, 2023). Також Тегеран приймав оплату за військову допомогу в інших формах. Повідомляється, що у серпні 2022 року Москва передала Ірану 140 мільйонів доларів готівкою, а також зенітні та протитанкові ракети, незаконно отримані із західних країн (Каф'єро, 2023). Вважається, що ця вкрадена зброя була відправлена до Ірану, щоб надати уряду унікальні можливості для вивчення та реінжинірингу їхніх конструкцій.

Офіційні особи в Тегерані підтвердили, що Іран розраховує отримати сучасне російське озброєння пізніше 2023 року, як винагороду за рішучу підтримку Москви у війні проти України (Каф'єро, 2023). Це, звичайно, зброя, яку жодна західна країна не продала б Ісламській Республіці, і зброю, яку сама Росія відмовлялася продавати до 24 лютого 2022 року. Згідно з заявою, зробленою членом Комітету національної безпеки іранського парламенту від січня 15 лютого Тегеран придбає два десятки російських літаків Су-35, а також ракетні комплекси, системи ППО та гелікоптери (Каф'єро, 2023). Згідно оцінки Джона Кірбі винищувачі Су-35 стануть першими винищувачами, закупленими Іраном з 1990-х років та значно посилять ВПС Ірану в порівнянні з його регіональними сусідами (“Iran's deepening...” 2023).

Внаслідок повномасштабного вторгнення в Україну російсько-іранське співробітництво також поширилось і на космічну сферу. 9 серпня 2022 року Ісламська Республіка використала російську ракету «Союз» для запуску супутника «Хайям» з орендованого Росією космодрому Байконур на півдні Казахстану, розширивши можливості Ірану у розвідувальному напрямі (Каф'єро, 2023). Крім двосторонніх відносин Москви і Тегерана, роль Ірану у війні в Україні допомогла Ісламській Республіці у її прагненні утвердитися як визнана держава безпілотників. Той факт, що Росія стає все більш залежною від безпілотників іранського виробництва, допомагає

Ісламській Республіці позиціонувати себе як альтернативний постачальник БПЛА, водночас, ймовірно, залучаючи потенційних нових клієнтів у свою індустрію безпілотників (Каф'єро, 2023). Наприклад початку лютого 2023 була злита непублічна інформація, що Пекін висловив зацікавленість у купівлі 15 000 іранських БПЛА (Каф'єро, 2023). Ця угода розширить можливості Китаю в галузі безпілотників, а також надасть Ірану великі кошти для досягнення інших цілей.

Війна Росії проти України знищує та переформулює встановлену геополітичну та геоекономічну динаміку світу, і Іран бачить ці зміни на свою користь. Всупереч сподіванням країн Заходу, на те, що Тегеран вирішить погодитися повернутися до дотримання СВПД і швидко замінить Росію як основного постачальника енергії до Європи, політичне керівництво затвердило стратегію вийти за рамки глобального енергетичного ринку, щоб позиціонувати себе важливим міжрегіональним центром. Іран розширює свій вплив за межами Близького Сходу, встановлюючи нові економічні відносини не тільки з Росією, а й ширші зв'язки з азіатськими країнами, такими як Китай, Пакистан та Індія (Салех & Язданшенас, 2022). У цьому контексті найбільш амбіційним проектом, який реалізують Іран та Росія є міжнародний транспортний коридор Північ — Південь. Концепція полягає в тому, щоб переформатувати встановлений морський торговий шлях, що проходить через Європу та Суецький канал. Ідея не нова, і вже була реалізована під час Другої світової війни, коли Радянський Союз та Великобританія, створивши персидський коридор, окупували Іран та через його територію здійснювали поставки по ленд-лізу. Однак під час Холодної війни Іран, Великобританія та СРСР опинились у різних таборах, тому проект було ліквідовано.

Ідея відновити перський коридор виникла 2002 року, коли Росія Іран та Індія підписали угоду про будівництво міжнародного транспортного коридору Північ-Південь. Проект передбачав облаштування мультимодального торгового шляху, що пов'язує Росію з Індією та індійським океаном. Маршрут починається в Індійському

порту Мумбаї, звідки товари прямують в іранські порти Перської затоки, а потім транспортуються залізницею на північ в Росію через Азербайджан або Каспійське море (Шокрі, 2023). Однак реалізація проекту йшла відносно повільно і зайняла 20 років, що не дивно – довжина всього маршруту становить близько 7200 км. Робота над проектом прискорила лише останніми роками, а поштовхом послужила зростаюча ізоляція Ірану та Росії на міжнародній арені.

Сьогодні Росія як ніколи раніше потребує допомоги Ірану. Західні санкції та пов'язані з ними економічні проблеми змусили Москву шукати креативного партнера для постачання зброї, нелегальних товарів та відмивання грошей. Іран, який сам страждає від санкцій протягом кількох десятиліть, демонстрував творчий підхід в обході санкцій, зміцнення економічної самодостатності, а іноді клонування західної продукції або зворотної розробки (Шокрі, 2023). У той же час Тегеран гостро зацікавлений у створенні газового картелю подібного до ОПЕК, що з погляду Москви також є привабливою пропозицією. На сьогоднішній день ми є свідками стрімкого прискорення формування не тільки російсько-іранського альянсу, а й перського коридору 2.0:

- червень 2022 року - перша пробна партія вантажів з Росії прибула залізницею через Іран до порту Бендер-Аббас, а звідти через Ормузьку протоку до Індії (Шокрі, 2023).
- 9 вересня 2022 року - Росія, Іран і Азербайджан підписали Бакинську декларацію, яка закріпила рішення про будівництво залізничної лінії Решт-Астара - ділянки залізничного сполучення, що бракує, між Росією та Іраном (AzerTAG.az, 2022). Очікується, що ця лінія завдовжки 150 км буде введена в експлуатацію вже в 2023 році.
- грудень 2022 - січень 2023 - Росія та Іран провели серію переговорів про необхідність розширення Волго-донського каналу, що є одним із головних пріоритетів проекту Північ-Південь (Шокрі, 2023).

- 19 січня 2023 року - Іран та Євразійський союз підписали меморандум про вільну торгівлю, який вже набув чинності (Болтук, 2023).

Отже, повномасштабне вторгнення Росії в Україну змінило динаміку розвитку двосторонніх російсько-іранських відносин. Проваливши військову кампанію на території України та опинившись під санкційним тиском західних держав, Іран погодився постачати Росії своє озброєння та поділитися досвідом обходу санкцій. Взамін на дешеві БПЛА Shahed 136 та артилерійські снаряди Росія обіцяла поставити Ірану винищувачі 4++ покоління Су-35, ракетні комплекси, системи ППО та гелікоптери. Зокрема згідно даних американської розвідки Тегеран шукає у Москви ядерної допомоги, яка може допомогти іранцям швидше просувати свою ядерну програму та скоротити час, необхідний для створення придатної для використання ядерної боєголовки. Також Росія та Іран націлені відновити персидський коридор, у рамках міжнародного транспортного коридору Північ-Південь. Цей проект дозволить країнам переформатувати вже встановлені морські шляхи торгівлі через Європу та Суецький канал, а також посилить економічне співробітництво між Росією, Іраном та Індією.

ВИСНОВКИ

Іранська ядерна програма – це комплекс системних заходів, впроваджений державою та спрямований на розвиток ядерної енергетики та науково-технічного потенціалу країни. Вона була започаткована у 50-х роках ХХ століття, за допомогою Сполучених Штатів Америки, виключно у мирних цілях та з кінцевою метою повного переходу Ірану на ядерну енергію, що дозволило б спрямувати нафтові та газові ресурси на експорт заради отримання значних прибутків. У другій половині 1980-х років відбулося і переосмислення головної мети Іранської ядерної програми, а починаючи з 2003 року Іран працював над створенням ядерної боєголовки.

Виявлено, що Російська Федерація, на відміну від Радянського Союзу, співпрацювала з Іраном у сфері ядерної енергетики починаючи з 1990-х років. Це рішення було зумовлено двома фактами: нове політичне керівництво обрало стратегію перемовин з Тегераном як основний спосіб не допустити розповсюдження ядерної зброї, а також тим, що ядерна енергетика, в умовах Ірану, тісно пов'язана із військово-промисловим комплексом. На початку 1990-х в РФ ці дві галузі в рф перебували в скрутному економічному становищі, а нові контракти дозволяли значно поповнити бюджет. У 1995 році рф та Іран уклали контракт про закінчення будівництва ядерного реактору в місті Бушер, однак із вимогою що ядерне паливо буде повернуто в Росію, що разом із реакцією на порушення цієї умови свідчить про небажання Москви надавати можливість Ірану створити власну ядерну боєголовку. Ба більше у рамках своєї стратегії, починаючи з 2000-х років, Москва прагнула відігравати роль безпристрасного посередника між Іраном та країнами Заходу. Окрім економічної вигоди, з метою унеможливити нанесення повітряного удару по інфраструктурі Іранської ядерної програми, путін погодився експортувати в Іран російські комплекси ППО «Тор-М1» та «С-300».

Китай, Іран, Росія, Франція, США, Великобританія та Німеччина є підписантами Спільного всеосяжного плану дій - політичної угоди, що була укладена у 2015 році з метою згорнути ядерну програму Ірану настільки, щоб у випадку якщо Тегеран все ж таки вирішить створити ядерну боєголовку, цей процес займе щонайменше один рік, а за цей час коаліція встигне відреагувати. Окрім цього деякі країни мали і другорядні цілі - Велика Британія, Франція та Німеччини комерційний інтерес у СВПД, адже протягом десятиліть іранський ринок для них був закритий через страх вторинних санкцій від США. На противагу їм Росія та Китай прагнули не допустити глибоку інтеграцію іранських компаній із західними, тому що до 2015 року вони володіли майже монополією у окремих секторах економіки Ірану, а диверсифікація означала б послаблення їх позицій у країні. Росія у СВПД вважалася безпристрасним посередником між Тегераном та країнами Заходу.

Доведено що у геополітичних реаліях Близького Сходу Іранська ядерна програма тісно пов'язана із військово-промисловим комплексом, та його здатністю захистити ядерні об'єкти інфраструктуру. Сполучені Штати, протягом багатьох років не тільки практикували політику стримування проти Ірану, а й декларували, на вищому політичному рівні, необхідність повалення режиму. Джордж Буш, у посланні про стан Союзу 29 січня 2002 року, назвав політичне керівництво Ірану терористами, що утримують в заручниках іранський народ, а державу зачислив у список «осі зла» . Більше того Іран та Ізраїль - союзник США у регіоні- перебувають у стані перманентного конфлікту. Відомо, як мінімум про три випадки, коли по об'єктам на території Ірану були нанесені авіаційні удари. Офіційно Ізраїль не взяв на себе відповідальність за ці інциденти, однак аналітики переконані, що за цими діями стоїть саме Ізраїль. У цьому контексті гостро потребуючи системи протиповітряної оборони, Тегеран налагодив співробітництво з Москвою у військово-промисловому комплексі.

Встановлено, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну змінило динаміку змінило динаміку розвитку двосторонніх Російсько-іранських відносин. Якщо до 2022

року Тегеран потребував допомогу Москви більше ніж Москва від Тегерану, то після 24 лютого 2022 року ця тенденція змінилася на протилежну.

Росія та Іран розширюють співпрацю у військово-промисловому комплексі, але обмін озброєнням далеко не рівномірний. Взамін на дешеві БПЛА Shahed 136 та артилерійські снаряди Росія обіцяла поставити Ірану винищувачі 4++ покоління Су-35, ракетні комплекси, системи ППО та гелікоптери. Зокрема згідно даних американської розвідки Тегеран шукає у Москви ядерної допомоги, яка може допомогти іранцям швидше просувати свою ядерну програму та скоротити час, необхідний для створення придатної для використання ядерної боеголовки. Перебуваючи під тяжкими економічними санкціями, Росія та Іран планують змінити встановлений геоекономічний порядок на Близькому Сході та в Центральній Азії відновивши персидський коридор у рамках проекту міжнародного транспортного коридору Північ-Південь. Його завершення дозволить переформатувати вже встановлені морські шляхи торгівлі через Європу та Суецький канал, а також посилить економічне співробітництво між Росією, Іраном та Індією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малус, К. (9 вересня 2018 р.). From “Atoms for Peace” to “JCPOA”: History of Iranian Nuclear Development.[Від "Atoms for Peace" до "JCPOA": Історія ядерного розвитку Ірану] *Columbia University in the City of New York*. Retrieved April 16, 2023, from <https://k1project.columbia.edu/content/atoms-peace-jcpoa-history-iranian-nuclear-development>.

2. Ейзенгауер, Д. Д. (8 грудня 1953 р.). *Atoms for Peace Speech*. [Промова "Atoms for Peace"]. New York; 470th Plenary Meeting of the United Nations General Assembly. International Atomic Energy Agency, from <https://www.iaea.org/about/history/atoms-for-peace-speech>

3. Кері, Дж. П. К.(1974). Iran and Control of Its Oil Resources [Іран та контроль над його нафтовими ресурсами]. *Political Science Quarterly*, 89(1), 147–174. <https://doi.org/10.2307/2148119>

4. *A history of Iran’s nuclear program*. [Історія ядерної програми Ірану]. Iran Watch. (2016, серпень 9). Отримано 25 квітня 2023 р., з <https://www.iranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/history-irans-nuclear-program>

5. Уряди » Іран » Міністерство закордонних справ. (2003, вересень 20). *Remarks by deputy director of Political Affairs at the Second Moscow*. [Виступ заступника директора політичних справ на Другій конференції у Москві]. Iran Watch. Отримано 25 квітня 2023 р., з <https://www.iranwatch.org/library/government/iran/ministry-foreign-affairs/remarks-deputy-director-political-affairs-second-moscow-international-nonproliferation-conference>

6. *Iran [Іран]*. The Nuclear Threat Initiative. (2022, листопад 22). Отримано 25 квітня 2023 р., з <https://www.nti.org/countries/iran/>

7. Вентер, А. Дж. (2005). *Iran's Nuclear Option: Tehran's Quest for the Atom Bomb*. [Ядерна опція Ірану: Квест Тегерана на отримання атомної бомби]. USA: Casemate Publishers (Ignition), pp.359-373.
8. Гантер, Р. Е. (б.д.). *The Iran Case: Addressing Why Countries Want Nuclear Weapons*. [Справа Ірану: Вирішення питання, чому країни прагнуть до ядерної зброї]. Arms Control Association. Отримано 25 квітня 2023 р., з <https://www.armscontrol.org/act/2004-12/iran-nuclear-briefs/iran-case-addressing-why-countries-want-nuclear-weapons>
9. President Delivers State of the Union Address. [Президент виголошує звернення про стан країни]. (2002, січень 29). *The White House President George W. Bush*. Отримано 25 квітня 2023 р., з <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>.
10. Макаскілл, Е., & МакГріл, К. (2005, жовтень 27). *Israel should be wiped off map, says Iran's president*. [Президент Ірану заявляє, що Ізраїль повинен бути знищений з карти.] *The Guardian*. Отримано 25 квітня 2023 р., з <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/27/israel.iran>.
11. Рубін, Б. Р., & Батмангліч, С. (2008, жовтень). *The U.S. and Iran in Afghanistan: Policy Gone Awry*. [США та Іран в Афганістані: Політика, що розбіглася]. MIT Center for International Studies. Отримано 24 квітня 2023 р., з https://www.files.ethz.ch/isn/93911/Audit_10_08_Rubin.pdf
12. Ібрагімов, С. (2023, лютого 20). *Attacks on Iran: More to come – gendelman and Levin on caliber.Az*. [Атаки на Іран: Більше ще попереду - Гендельман та Левін про caliber.Az]. Caliber.az . <https://caliber.az/en/post/146618/>

13. Фукуяма, Ф. (1982). *Pakistan since the Soviet Invasion of Afghanistan*. [Пакистан після радянського вторгнення в Афганістан]. Report №. CAN82002). The Defense Technical Information Center. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA111442.pdf>

14. BBC. (2021, жовтень 10). *Abdul Qadeer Khan: 'father of Pakistan's nuclear bomb' dies*. [Абдул Кадир Хан: 'батько пакистанської ядерної бомби' помер]. BBC News. Отримано 3 травня 2023 р., з <https://www.bbc.com/news/world-asia-58861473>

15. Лауфер, М. (2005, вересень 7). *A. Q. Khan Nuclear Chronology – Carnegie Endowment for international peace*. [Ядерна хронологія А. К. Кхана - Карнегі Ендовмент для міжнародного миру]. Carnegie Endowment. Отримано 3 травня 2023 р., з <https://carnegieendowment.org/2005/09/07/a.-q.-khan-nuclear-chronology-pub-17420>

16. Девіс, М., Лекі, Дж., Фросхер, Т., Чен, Д., Керевел, А., та Шлайкер, С. (2013, квітень). *USCC report: China-iran: A limited partnership*. [Звіт USCC: Китай-Іран: обмежене партнерство]. USCC. Отримано 3 травня 2023 р., з <https://www.uscc.gov/sites/default/files/USCC%20Report%20-%20China-Iran%20-%20A%20limited%20Partnership.pdf>

17. Воррік, Дж. (2018, липень 15). *Papers stolen in a daring Israeli raid on Tehran archive reveal the extent of Iran's past weapons research*. [Документи, викрадені під час сміливої ізраїльської операції у тегеранському архіві, розкривають масштаби минулих досліджень зброї в Ірані]. *The Washington Post*. Отримано 4 травня 2023 р., з https://www.washingtonpost.com/world/national-security/papers-stolen-in-a-daring-israeli-raid-on-tehran-archive-reveal-the-extent-of-irans-past-weapons-research/2018/07/15/0f7911c8-877c-11e8-8553-a3ce89036c78_story.html.

18. Паркер, Дж. В. (2012). (доп.). *Russia and the Iranian Nuclear Program: Replay or Breakthrough?*. [Росія та іранська ядерна програма: повторення чи прорив?]. Отримано 4 травня 2023 р., з

<https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratperspective/inss/Strategic-Perspectives-9.pdf>.

19. *Bushehr Nuclear Power Plant (BNPP)*. [АЕС Бушер (АЕСБ)]. The Nuclear Threat Initiative. (2021, грудень 23). Отримано 5 травня 2023 р., з <https://www.nti.org/education-center/facilities/bushehr-nuclear-power-plant-bnpp/>

20. Уряди » Франція » Міністерство закордонних справ. (2003, листопад 1). *French presentation to the Nuclear Suppliers Group on the latest*. [Французька презентація для Групи постачальників ядерного матеріалу про останні події]. Iran Watch. Отримано 5 травня 2023 р., з <https://www.iranwatch.org/library/government/france/france-nsg-paper-latest-developments-nuclear-program-iran>

21. Тренін, Д., & Малащенко, А. (2010). *Iran, a view from Moscow*. [Іран: погляд з Москви] Carnegie Endowment for International Peace.

22. Сміт, М. А. (2007). (доп.). *Russian Perceptions on the Iranian Nuclear Issue*. [Російськє сприйняття іранського ядерного питання]. Отримано 5 травня 2023 р., з https://www.files.ethz.ch/isn/45593/07_Oct_Russian.pdf.

23. Договір об основах взаимоотношень и принципах сотрудництва между Российской Федерацией и Исламской Республикой Иран (2001). [Договір про основи взаємовідносин і принципи співробітництва між Російською Федерацією і Ісламською Республікою Іран]. Отримано 6 травня 2023 р., з <http://www.kremlin.ru/supplement/3290>.

24. *Дмитрий Медведев подписал Указ «О мерах по выполнению резолюции Совета Безопасности ООН 1929 от 9 июня 2010г.»*. [Дмитро Медведєв підписав Указ "Про заходи щодо виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1929 від 9 червня 2010 року"] Президент России. (2010, вересень 22). Отримано 6 травня 2023 р., з <http://kremlin.ru/catalog/keywords/20/events/8986>

25. Islamic Republic News Agency (IRNA). (2003, лютий 9). *Khatami on the right of all nations to nuclear energy*. [Хатамі про право всіх націй на ядерну енергію]. Iran Watch. Отримано 6 травня 2023 р., з <https://www.iranwatch.org/library/government/iran/iran-irna-khatami-right-all-nations-nuclear-energy-2-9-03>

26. *Statement by Mohammad Ghannadi-Maragheh at the 2003 World Nuclear*. [Мовлення Мохаммеда Ганнаді-Мараге на 2003 рік Всесвітнього конгресу з ядерної енергетики]. Iran Watch. (2003, вересень 3). Отримано 6 травня 2023 р., з <https://www.iranwatch.org/library/government/iran/atomic-energy-organization-iran-aeoi/statement-mohammad-ghannadi-maragheh-2003-world-nuclear-association-annual-symposium>

27. *Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran*. [Виконання Угоди про гарантії НПТ в Ісламській Республіці Іран]. (2004).(доп.), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ): GOV/2004/83, Отримано 5 травня 2023 р., з <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2004-83.pdf>

28. *Intelligence Report Citing Russian Sources, Circulated at the International Atomic Energy Agency (IAEA)*. [Розвідувальний звіт з посиланням на російські джерела, розповсюджений в Міжнародному агентстві з атомної енергії (МАГАТЕ)]. Iran Watch. (2004, липень). Отримано 6 травня 2023 р., з <https://www.iranwatch.org/library/international-organization/international-atomic-energy-agency-iaea>

29. *Iran to Sign Additional Protocol and Suspend Uranium Enrichment and Reprocessing*. [Іран підпише Додатковий Протокол та призупинить збагачення та переробку урану]. (2003, листопад 10). *Міжнародне агентство з атомної енергії*.

Отримано 7 травня 2023 р., з <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/iran-sign-additional-protocol-and-suspend-uranium-enrichment-and-reprocessing>.

30. Кожанов, Н. (2012, квітень 19). *Russia's position on Iran's nuclear program*. [Позиція Росії щодо ядерної програми Ірану]. The Washington Institute. Отримано 7 травня 2023 р., з <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/russias-position-irans-nuclear-program>

31. Гасемінеджад, С., & Джахан-Парвар, М. Р. (2020). (доп.). *The Impact of Financial Sanctions: The Case of Iran 2011-2016*. [Вплив фінансових санкцій: випадок Ірану 2011-2016]. Отримано 7 травня 2023 р., з <https://www.federalreserve.gov/econres/ifdp/files/ifdp1281.pdf>.

32. Робінсон, К. (2022, липень 20). *What is the Iran Nuclear Deal?*. [Що таке Іранська ядерна угода?]. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/background/what-iran-nuclear-deal>

33. Есфандіарі, Д., & Табатабаї, А.(2022). *Triple axis: Iran's relations with Russia and China*. [Трійна ось: відносини Ірану з Росією та Китаєм]. I.B.Tauris.

34. BBC. (2018, березень 15). *Saudi Arabia pledges to create a nuclear bomb if Iran does*. [Саудівська Аравія зобов'язується створити ядерну бомбу, якщо Іран це зробить]. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-43419673>

35. Волтц, К. Н. (1993). The Emerging Structure of International Politics.[Становлення структури міжнародної політики]. *International Security*, 18(2), 44–79. <https://doi.org/10.2307/2539097>

36. Волтц, К. Н. (1979). *Theory of international politics*. [Теорія міжнародної політики]. Addison-Wesley Pub. Co. Отримано 20 травня 2023 р., з

https://www.academia.edu/28686609/_WALTZ_KENNETH_Theory_of_International_Politics.

37. *Joint Comprehensive Plan of Action*. [Спільний всеосяжний план дій] (2015). European Union. Отримано 20 травня 2023 р., з <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/122460/full-text-of-the-iran-nuclear-deal.pdf>

38. *The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) at a Glance*. [Спільний комплексний план дій (JCPOA) в огляді]. Arms Control Association. (2022, Березень). <https://www.armscontrol.org/factsheets/JCPOA-at-a-glance>

39. *Donald Trump presidential campaign, 2016/Iran*. [Виборча кампанія Дональда Трампа у президентських виборах 2016 року/Іран]. Ballotpedia. (б.д.). https://ballotpedia.org/Donald_Trump_presidential_campaign,_2016/Iran

40. Сухов, Д. (2018, травень 8). *В кремле назвали "серьезной ситуацией" возможный выход США из "ядерной сделки" с Ираном*. [В Кремлі назвали "серйозною ситуацією" можливий вихід США з "ядерної угоди" з Іраном]. Комсомольская Правда. <https://www.kp.ru/online/news/3108154/>

41. Chatham House. (2022). *How has the Ukraine invasion affected JCPOA negotiations | Explainer | Chatham House*. [Як російське вторгнення в Україну вплинуло на переговори щодо СВПД | Пояснення | Chatham House]. YouTube. Отримано 22 травня 2023 року, з https://www.youtube.com/watch?v=oFKleUcj3s&ab_channel=ChathamHouse.

42. Салех, А., & Язданшенас, З. (2022, серпень 26). *The Ukraine War has made Iran and Russia allies in economic isolation. here's how*. [Війна в Україні зробила Іран та Росію союзниками в економічній ізоляції. Ось як.] Atlantic Council.

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/the-ukraine-war-has-made-iran-and-russia-allies-in-economic-isolation-heres-how/>

43. Нотте, Х. (2023, лютий). *Russia's Invasion of Ukraine. The Iran Nuclear Price Tag.*[Вторгнення Росії в Україну. Іранський ядерний цінник] Friedrich Ebert Foundation. <https://library.fes.de/pdf-files/international/20083.pdf>

44. Хафезі, П., & Мерфі, Ф. (2022, березень 5). *Russia's demand for US guarantees may hit nuclear talks, Iran official says.*[Вимога Росії щодо гарантій від США може вплинути на ядерні переговори, каже офіційний представник Ірану]. Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-nuclear-official-kamlavandi-says-god-willing-there-will-be-an-understanding-2022-03-05/>

45. Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода. (2022, березень 5). *Iranian official says Russia could harm nuclear talks by linking sanctions against it to deal.* [Офіційний представник Ірану каже, що Росія може нашкодити ядерним переговорам, пов'язуючи санкції проти неї з угодою], <https://www.rferl.org/a/iran-iaea-grossi-visit/31737358.html>

46. Хоссейні, Д. [@DiakoH]. (2022, березень 6). *According to the former head of the central bank, almost all financial exchanges between Iran and Russia are carried out through the national currency of the two countries and are not affected by the US sanctions. Russia's request for America's guarantee means nothing but hostage-taking, sabotage and blackmail.*[За словами колишнього голови центрального банку, майже всі фінансові операції між Іраном і Росією проводяться за національною валютою двох країн і не піддаються впливу американських санкцій. Вимога Росії щодо гарантій від Америки нічого не означає, крім захоплення заручників, саботажу та шантажу]. [Твіт]. Twitter. <https://twitter.com/DiakoH/status/1500379049599852544>

47. Равід, Б. (2022, березень 15). *Lavrov says Russia received “written guarantees” over Iran deal.*[Лавров каже, що Росія отримала «письмові гарантії» щодо угоди з Іраном]. Axios. <https://www.axios.com/2022/03/15/lavrov-russia-iran-deal-guarantees>

48. *Is restoring the Iran nuclear deal still possible?*. [Чи можливе відновлення ядерної угоди з Іраном?]. Міжнародна кризова група. (2022, 15 вересня). <https://www.crisisgroup.org/b87-middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/restoring-iran-nuclear-deal-still>

49. Ульянов, М. [@Amb_Ulyanov]. (2022, травень 13). *Under different circumstances Russia, probably, could have provided its good offices to the two sides to finalise agreement on #JCPOA. But not now.* [У інших обставинах Росія, ймовірно, могла б надати свої послуги для узгодження угоди щодо #JCPOA між двома сторонами. Але не зараз]. [Твіт]. Twitter. https://twitter.com/Amb_Ulyanov/status/1525095444178784257

50. Каф'єро, Г. (2023, лютий 20). *Iran’s indispensable role for Russia in the Ukraine War.*[Незамінна роль Ірану для Росії у війні в Україні]. Gulf International Forum. <https://gulrif.org/irans-indispensable-role-for-russia-in-the-ukraine-war/>

51. Мохаммед, А. (2022, жовтень 12). *U.S. says Iran nuclear deal is “not our focus right now”.* [США кажуть, що ядерна угода з Іраном “зараз не в центрі нашої уваги”]. Reuters. https://www.reuters.com/world/middle-east/us-says-iran-nuclear-deal-is-not-our-focus-right-now-2022-10-12/?mkt_tok=ODEzLVhZVS00MjIAAAGHcgNovQj1s_YuhQJoKysi_dwSeyU2pPwvjVG6n6wpLcBmNMC-mwxUUOCaGIL5hCPycVbUmcgbPF2tCZbPuS17UWVj2KbSII0FEZx_tA

52. MSNBC. (2023, лютий 25). *John Kirby: Putin ‘can’t find the right leadership to run this war’.* [Джон Кірбі: Путін “не може знайти правильного керівництва для

ведення цієї війни"]. [Відео]. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=GOW1yLIMbsU&ab_channel=MSNBC

53. *Iran's deepening strategic alliance with Russia*. [Іранське зміцнення стратегічного союзу з Росією] United States Institute of Peace. (2023, квітень 25).
<https://iranprimer.usip.org/blog/2023/feb/24/iran%E2%80%99s-deepening-strategic-alliance-russia>

54. Мохаммед, А., & Алі, І. (2023, лютий 28). *"Iran can make fissile material for a bomb "in about 12 days" - U.S. official*. [Іран може виготовити матеріал для атомної бомби "приблизно за 12 днів" – високосадовець США]. Reuters.
<https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-can-make-fissile-material-bomb-in-about-12-days-us-official-2023-02-28/>

55. Бертран, Н. (2022, листопад 4). *Exclusive: Iran is seeking Russia's help to bolster its nuclear program, US Intel officials believe*. [Ексклюзив: Розвідка США переконана, що Іран намагається отримати допомогу Росії для зміцнення своєї ядерної програми]. CNN.
<https://edition.cnn.com/2022/11/04/politics/iran-russia-nuclear-program/index.html>

56. *Shahab-3 / zelzal-3*. [Шахаб-3 / зельзал-3]. The Federation of American Scientists. (2008, лютий 26).
<https://web.archive.org/web/20090926200355/http://www.fas.org/programs/ssp/man/militarysumfolder/shahab-3.html>

57. Бакбі, Дж. (2023, травень 9). *Putin is angry: U.S. patriot missile kills Russian hypersonic missile*. [Путін обурився: американська ракета "патріот" знищила російську гіперзвукову ракету]. 19FortyFive.
<https://www.19fortyfive.com/2023/05/putin-is-angry-u-s-patriot-missile-kills-russian-hypersonic-missile/>

58. AzerTAG.az. (2022, вересень 9). *Подписана Бакинская декларация по международному транспортному коридору “север – юг”*. [Підписана Бакинська декларація про міжнародний транспортний коридор "Північ-Південь"]. АЗЕРБАЙДЖАНСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИНФОРМАЦИОННОЕ АГЕНТСТВО. https://azertag.az/ru/xeber/Podpisana_Bakinskaya_deklaraciya_po_mezhdunarodnomu_transportnomu_koridoru_Sever__YUg-2284736

59. Болтук, С. (2023, січень 20). *Iran and EAEU signed an agreement on a free trade zone*. [Підписана Бакинська декларація про міжнародний транспортний коридор "Північ-Південь"]. SpecialEurasia. <https://www.specialeurasia.com/2023/01/20/iran-eaeu-free-trade-zone/>

60. Шокрі, У. (2023, травень 3). *North-South Transport Corridor: Iran-Russia new railway to circumvent western pressure*. [Північно-Південний транспортний коридор: Іран-Росія нова залізниця для обходу західного тиску]. Gulf International Forum. <https://gulrif.org/north-south-transport-corridor-iran-russia-new-railway-to-circumvent-western-pressure/>

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема: Російсько-іранська взаємодія у рамках ядерної програми Ірану

Студент: Мартинюк Владислав Сергійович

Рік навчання, факультет: четвертий рік навчання, ФСНСТ

Науковий керівник: кандидат політичних наук, старший викладач Національного університету «Києво-Могилянська академія», Тараненко Ганна Геннадіївна

Рецензент _____

—

(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Захищена “ ____ ” _____ 2023 р

Короткий зміст роботи

У роботі автор досліджує взаємодію Російської Федерації та Ісламської Республіки Іран у рамках ядерної програми Ірану через призму неореалізму. Автор розглядає динаміку розвитку відносин між двома країнами починаючи з 1990-х років і приходять до висновку, що до 24 лютого 2022 року Тегеран залежав від Москви значно більше ніж Москва від Тегерану. Встановлено, що після початку повномасштабного вторгнення та ряду поразок Росією на полі бою сформована тенденція повністю змінилась – РФ залежить від Ірану більше ніж Іран від РФ. Досліджено еволюцію розвитку Іранської ядерної програми та спроб міжнародної спільноти її згорнути. Доведено, що у геополітичних реаліях Близького Сходу існування ядерної програми Ірану залежить від здатності військово-промислового

комплексу захистити інфраструктуру проєкту, що є одним із провідних напрямів ірано-російської взаємодії.

Автор досліджує спроби світової спільноти врегулювати дипломатичним шляхом проблему Іранської ядерної програми. Встановлено, що Спільний всеосяжний план дій був найбільш комплексною угодою, в рамках якої Росія довгий час виконувала функцію безпристрасного посередника між Іраном та країнами Заходу. Після початку повномасштабного вторгнення в Україну Росія втратила цей статус, а через позицію Ірану в війні Росії проти України а сценарій дипломатичного урегулювання ядерної програми Ірану на сьогоднішній день є неможливим. На фоні санкційного тиску на обидві держави Москва та Тегеран поглиблюють співпрацю в військово-промисловому та економічному напрямі, а також готуються переформатувати геоекономічну реальність Близького Сходу та Центральної Азії.

Ключові слова: Іранська ядерна програма, військово-промисловий комплекс, санкції, Спільний всеосяжний план дій, повномасштабне вторгнення Росії в Україну, персидський коридор, ядерна зброя

Short summary:

The paper examines the interaction between the Russian Federation and the Islamic Republic of Iran within the framework of Iran's nuclear program through the lens of neorealism. The author explores the dynamics of the relationship between the two countries starting from the 1990s and concludes that until February 24, 2022, Tehran was more dependent on Moscow than Moscow was on Tehran. However, after the onset of full-scale invasion and a series of defeats by Russia on the battlefield, the trend has completely changed, and now Russia is more dependent on Iran than Iran is on Russia. The evolution of Iran's nuclear program development and the attempts of the international community to curtail it are investigated. It is argued that in the geopolitical realities of the Middle East, the

existence of Iran's nuclear program depends on the military-industrial complex's ability to protect the project's infrastructure, which is one of the key areas of Iran-Russia cooperation.

The author examines the attempts of the global community to resolve the issue of Iran's nuclear program through diplomatic means. It is established that the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) was the most comprehensive agreement in which Russia served as an impartial mediator between Iran and Western countries for a long time. However, after the full-scale invasion of Ukraine, Russia lost this status, and due to Iran's position in Russia's war against Ukraine, the scenario of diplomatic resolution of Iran's nuclear program is currently impossible. Against the backdrop of sanctions pressure on both states, Moscow and Tehran deepen their cooperation in the military-industrial and economic spheres, as well as prepare to reshape the geo-economic reality of the Middle East and Central Asia.

Key words: Iranian nuclear program, military-industrial complex, sanctions, Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA), full-scale invasion of Ukraine by Russia, Persian corridor, nuclear weapons.